

Szövegkohézió és sajtófordítás: Kohéziós eltolódások a hírszövegek magyar– angol fordításában

Károly Krisztina, Ábrányi Henrietta, Kovalik Deák Szilvia,

Laszkács Ágnes, Mészáros Andrea Éva, Seresi Márta

E-mail: karoly.krisztina@btk.elte.hu, heni.abranyyi@t-online.hu,

kovalik@t-online.hu, laszkacs.agnes@chello.hu,

andrea.meszaros@gmail.com, seresi.marta@freemail.hu

Kivonat: A hírszövegek fordítását kísérő fordítói stratégiák leírásával többben foglalkoztak, keveset tudunk azonban arról, hogy e stratégiák milyen összefüggésben állnak a fordítást kísérő szövegalkotási normákkal, és hogy a változtatások miként befolyásolják a keletkező szöveg értelmezését. E tanulmány a szövegszerűség hét ismérve közül a kohéziót vizsgálja egy magyar forrásnyelvi és angol célnyelvi, hírszövegeket tartalmazó párhuzamos korpuszban. Bemutatja a fordítás során bekövetkező kohéziós eltolódások jellegét és mennyiségét, valamint azt, hogy ezekben mennyire játszanak szerepet a nyelvek rendszerbeli különbségei, a vizsgált fordításfajta (a sajtófordítás) és a műfaj (a hírszöveg) egyedi szövegalkotási jellegzetességei. A kvantitatív elemzések alapján megállapítható, hogy bár a fordítás során keletkeznek kohéziós eltolódások, a forrás- és a célnyelvi szövegek között a különbség e tekintetben statisztikailag nem szignifikáns. Az eltolódások kvalitatív elemzése arra mutat rá, hogy kohéziós eltolódás minőségi szempontból történik. A fordítások többnyire hűen követik a forrásszövegeket (a kohéziós eszközök száma jelentősen nem módosul), az alkalmazott kötésekben azonban előfordulnak változások: azok típusa vagy szövegbeli elhelyezkedése megváltozik. Érdekes az is, hogy az opcionális eltolódások dominánsan az eseménystruktúra – a hírszöveg tartalma szempontjából – kulcsfontosságú komponenseiben fordulnak elő, és így módosítják a hírszöveg tartalmát. Mindezek alapján elmondható, hogy az eltolódások szoros összefüggésben állnak a vizsgált nyelvek rendszerbeli tulajdonságaival, valamint a fordításfajta és az elemzett műfaj sajátosságaival.

Kulcsszavak: sajtófordítás, hírszöveg, kohéziós eltolódás, szövegalkotási normák

1. Bevezetés

A média központi szerepének köszönhetően a sajtószöveg és a sajtófordítás kiemelt figyelmet kapott az elmúlt harminc évben mind a hazai, mind a nemzetközi kutatásokban (Holland 2006: 230). A sajtófordítás fontos kérdése, hogy a fordító mennyire maradjon hű a forrásnyelvi szöveghez. A fordítók egy része eltér az eredeti szöveg információtartalmától és sajátos „helyi” változatot hoz

létre a célnyelven (Bielsa és Bassnett 2009: 72), mások szorosan követik a forrásnyelvi szöveget és vele szinte azonos célnyelvi változatot készítenek (Valdeón 2005: 215). A hírszövegek fordítását kísérő fordítói stratégiák leírásával többen foglalkoztak, keveset tudunk azonban arról, hogy e stratégiák milyen összefüggésben állnak a fordítást kísérő sajátos szövegalkotási normákkal, és hogy a különféle (szándékos vagy ösztönös) változtatások miként befolyásolják a keletkező szöveg minőségét, értelmezését. Az empirikus fordításvizsgálatok eredményeiből már tudható, hogy a fordítás eredményeként keletkezett szöveg általában valahogy „más”, mint a többi szöveg, és hogy ez a másság (idegenszerűség) elsősorban szövegszintű jelenségekben mutatható ki (Károly 2007, Klaudy 1987; 2006, Toury 1986). A következőkben ezt a jelenséget járjuk körbe a sajtófordításban, a szövegszerűség de Beaugrande és Dressler (1981) által azonosított hét ismérve (kohézió, koherencia, szándékoltság, elfogadhatóság, hírérték, helyzetszerűség, intertextualitás) közül a kohézió szempontjából.

A kohézió „a szöveg felszínén található explicit [grammatikailag leírható] kapcsolóelemeket magába foglaló terminus” (Enkvist 1990: 14). A fordítástudományon belül a kohéziós vizsgálatok célja elsősorban a „kohéziós eltolódások” (Blum-Kulka 1986: 21) feltérképezése különböző nyelvpárok esetében. Kohéziós eltolódáson azt a jelenséget értik, amikor egy, a forrásnyelvi szövegben jelen levő kohéziós eszközt a fordító kihagyja, vagy másik típusú eszközzel helyettesíti. Az eltolódások két nagy csoportra oszthatók: vannak kötelező eltolódások, amelyeket a nyelvi rendszerek eltérései váltanak ki (Toury 1980) és opcionális (választható) eltolódások, amelyek stiláris, ideológiai vagy kulturális megfontolásokon alapuló fordítói döntések eredményei (Bakker, Koster és van Leuven-Zwart 1998: 228). Shlesinger (1995: 196) az eltolódások között attól függően tesz különbséget, hogy mi váltja ki őket a szövegben: (1) nyelvspecifikus preferenciák, (2) a szövegtípusra jellemző normák és/vagy (3) a fordítási univerzálénak tartott explicitiségre való törekvés (explicitációs hipotézis²).

A magasabb kifejtettségre, explicitiségre való törekvés a referenciális³ és a lexikai kohézió szempontjából további kérdéseket is felvet: ütközhet egy másik – az ismétlés módjával kapcsolatos – fordítási univerzáléval. Az ún. ismétlés-kerülési hipotézis szerint a fordítások általában kevesebb szó szerinti ismétlést tartalmaznak, mint az eredetileg az adott nyelven született szövegek (Baker 1993). A szó szerinti ismétlés elkerülésében fontos szerep jut a névmási behelyettesítésnek és a szinonimahasználatnak. Ez azért lényeges kérdés, mert a fordítónak döntéseket kell hoznia, hogy – a szóban forgó nyelvek rendszerének sajátosságaitól és nyelvhasználati normáktól függően – az újraemlítést szóismétléssel vagy más, pl. szinonima vagy referencia elem (pl. személyes névmás) segítségével hajtja-e végre.

A következőkben a kohézió különféle fajtáit és a szövegmondatokat összekötő kohéziós kapcsolatok minőségét vizsgáljuk meg egy magyar forrásnyelvi és angol célnyelvi, hírszövegeket tartalmazó párhuzamos korpuszban. A vizsgálat célja, hogy következtetéseket vonhassunk le a magyar és az angol nyelvpár esetében a fordítás során esetlegesen bekövetkező kohéziós eltolódások jellegét és mennyiségét illetően, valamint arra vonatkozóan, hogy ebben mennyire ját-

szanak szerepet a nyelvek rendszerbeli különbségei, a vizsgált fordításfajta (a sajtófordítás) és a műfaj (a hírszöveg) egyedi szövegalkotási jellegzetességei⁴. A kutatás a következő konkrét kérdésekre keres választ:

- (1) Keletkeznek-e kohéziós eltolódások a hírszövegek magyarról angolra történő fordításában?
- (2) Az eltolódások mennyiségét és minőségét miként befolyásolják a vizsgált nyelvpár rendszerbeli sajátosságai, illetve a műfaji jellemzők?

2. Kohéziós eltolódások a sajtófordításban

2.1. A kohézió kutatás elméleti háttere

Az angol nyelv szövegkohéziós eszközeinek legátfogóbb és leggyakrabban idézett leírása Halliday és Hasan nevéhez kötődik (Halliday és Hasan 1976, Halliday 1985, Hasan 1984, Halliday és Matthiessen 2004). Hogy vizsgálati eredményeink összevethetők legyenek az eddigi hazai és nemzetközi kutatási eredményekkel, az elemzés során e munkákat vettük alapul. Elméletük szerint a szövegszerűség a szöveg két eleme közötti kohéziós kapcsolat eredményeként jön létre. Ezt a kapcsolatot „kötés”-nek (*tie*) nevezték el. A mondatok közötti kohéziós kötések mennyiségi és minőségi elemzése nyomán feltérképezhetőnek tartják az írott és beszélt szövegek közötti különbségeket, bizonyos műfajok egyedi sajátosságait, valamint egyéni és kulturális jellemzőket. A kohéziós eszközök öt különböző típusát határozták meg: a referenciát, a helyettesítést (szubsztitúció), az ellipszist, az összekapcsolást és a lexikai kohéziót. Halliday és Hasan említett munkái részletesen tárgyalják a kohéziós eszközök jellemzőit, valamint azt, hogy az egyes altípusok (pl. a referencián belül a határozott névelő) mikor tekinthetők kohézívnek. Itt a terjedelmi korlátok miatt a kohéziós eszközök legfontosabb tulajdonságait foglaljuk össze és illusztrációként megemlítünk rájuk néhány példát.

A **referencia** – Halliday (1985) értelmezésében – olyan grammatikai elemeket foglal magába, amelyek egy másik elemre tett utalásukon keresztül nyernek értelmezést a szövegben. Szemantikailag tehát nem értelmezhetők önmagukban. Az angol nyelvben három referenciatípust különítenek el:

- személyre utaló referencia: a személyre való utalás mellett magába foglal tárgyakra, ill. szövegrészekre történő utalásokat is (személyes névmások, birtokos névmások pl. *he, mine, her*);
- mutató referencia: a mutatószók és a határozott névelő (pl. *this, that, these, those, here, there, then, the*);
- hasonlító referencia: ezek a hasonlító, vagyis olyan jelzők és határozók, amelyek azonosságot, hasonlóságot, különbözőséget, mennyiségi vagy minőségi hasonlítást fejeznek ki, mint pl. *the same, similar, different*.

A referencián belül Halliday és Hasan kétféle utalást különít el: (a) a szövegben kívülre történő ún. szituációs utalást vagy exoforát, amely a beszédhelyzet

egy elemére vonatkozik; és (b) a szövegen belüli utalást, az endoforát. Az első típust azonban – azon jellegéből fakadóan, hogy nem a szöveg egy bizonyos elemére utal – nem tekintik kohéziósnak. A második utalástípust, az endoforát a kohéziós eszközök közé sorolják és további két kategóriára bontják attól függően, hogy a szövegben előre, vagy hátrafelé mutatnak. Az előre mutató utalást kataforának, a hátra mutató utalást anaforának nevezik⁶.

Míg Halliday és Hasan (1976) a referenciát szemantikai szintű relációként értelmezi, amely során jelentések között teremtünk kapcsolatot a szövegben, a helyettesítést lexiko-grammatikai szintű (konkrétan grammatikai) relációnak tartja, mivel a nyelvi elemek között teremt kapcsolatot. Fontos kiemelni azt, hogy helyettesítés esetében a behelyettesítést végző elem az angolban mindig ugyanazt a strukturális funkciót tölti be, amelyet az az elem töltött be, amelyet éppen helyettesít. Ez a referenciánál nem mindig van így.

Grammatikai relációként kezelik az ellipszist is, mert elméletük szerint a **helyettesítés** és az **ellipszis** valójában nagyon hasonló folyamatokat képviselnek. Ezért egyazon kohéziós eszköznek minősítik a két kategóriát, amely eszköz két különböző formában realizálódik a szövegben: helyettesítés során a szöveg egyik elemét egy másikkal helyettesítjük, ellipszis esetében pedig az elemet kihagyjuk (=zéró helyettesítés). Az angol nyelvben a behelyettesítést végző nyelvi elem névszói, igei, vagy mellékmondat/mondat funkciót tölthet be, így ennek megfelelően a helyettesítés három fajtáját különítjük el: a névszói (*one, ones, the same*), az igei (*do, be, have*) és a mondathelyettesítőket (*so, not*)⁷.

Ellipszis során valami kimondatlanul marad. Ez azonban nem jelenti azt, hogy amit nem mondunk ki, arról ne is tudnánk. Ellipszis épp ellenkező esetben történik: azt hagyjuk ki, ami magától értetődik a szövegből. Ez a „magától értetődés” azonban nem eredhet bárholonnan. Az ellipszisnek Halliday és Hasan strukturális feltételt szab: olyan szerkezetű mondatban fordulhat elő ellipszis, mely előtt olyan mondat áll, amelynek a szerkezetéből kikövetkeztethető a kihagyott információ. Ellipszis természetesen mondaton belül is előfordulhat, de az ellipszis mint grammatikai kohéziós eszköz, csak mondatok között értelmezhető (Halliday és Hasan 1976: 146). Háromféle ellipszis létezik: névszói, igei és mondatellipszis⁸.

A kohéziós eszközök negyedik csoportját az **összekapcsolás** alkotja. Az összekapcsolás alá sorolt kötőszók nem tekinthetők önmagukban kohéziósnak; szövegösszetartó erejük ugyanis nem anaforikus jellegükből, hanem speciális jelentésükből fakad. Olyan szemantikai relációt alkotnak, amely alapján kikövetkeztethető, hogy ami a szövegben következik, milyen viszonyban áll azzal, ami már elhangzott. Azért tekinthetők tehát kohéziós eszközöknek, mert kapcsolatot tudnak teremteni a szöveg olyan részei között, amelyek bár egymást követően jelennek meg a szövegben, strukturálisan mégsem kapcsolódnak össze. Sokféleségük miatt igen nehéz feladat osztályozni a kötőszókat, ezért mindmáig nem született meg a szakirodalomban egy általánosan elfogadott rendszer. Halliday és Hasan (1976) sem teljes listát közöl belőlük az angol nyelvre vonatkozóan. Attól függően, hogy milyen természetű kapcsolatot jelölnek a szövegben, négy csoportba osztják őket, külön kiemelve azt, hogy ezek között már

nem csupán grammatikai (mint pl. *so, but*), hanem lexikainak számító elemek (mint pl. *in conclusion, as a result*) is találhatóak:

- kapcsoló (pl. *in addition, besides, in other words, that is, alternatively*);
- ellentétes (pl. *however, but, yet, instead, nevertheless, as a matter of fact*);
- okozati (pl. *so, then, hence, because, it follows, to this end, as a result*);
- időhatározói összekapcsolás (pl. *then, next, finally, in conclusion, up to now*).

A grammatikai elemek által teremtett kohézióval szemben a **lexikai kohéziót** a szöveg lexikai egységei közötti különféle relációk hozzák létre. Hasan (1984) a Halliday és Hasan-féle 1976-os taxonómiát – annak elméleti és módszertani hiányosságai miatt – átdolgozta. A lexikai kohézió két fő típusát különítette el (1. táblázat). Az egyik típus az ún. „általános lexikai relációkon” keresztül létrehozott lexikai kohézió, amely a szöveg keretein túlmutató, általános érvényű lexikai-szemantikai kapcsolatokat öleli fel (ismétlés, szinonima, antonima, hiponima, meronima). A lexikai kohézió másik fő típusa ezzel ellentétben olyan relációkat foglal magába, amelyek szövegfüggő relációk. E típus esetében a két lexikai elem között nem általános szemantikai reláció áll fenn, hanem a szövegkörnyezetnek köszönhetően lépnek kapcsolatba egymással. A lexikai kohézió e típusait Hasan „pillanatnyi relációknak” (*instantial relations*) nevezte el. Az új modell lehetővé teszi a kategóriáknak a korábbinál jóval pontosabb, szemantikai alapon történő definiálását, mely egyúttal megbízhatóbb elemzést is eredményez, így a jelen vizsgálat is erre a taxonómiára épül.

1. táblázat

A lexikai kohézió típusai (Hasan 1984)

Általános szemantikai relációk	
1. ismétlés:	<i>leave, leaving, left</i>
2. szinonima:	<i>leave, depart</i>
3. antonima	<i>leave, arrive</i>
4. hiponímia:	<i>travel, leave</i> (a ko-hiponímia is, pl. <i>desk, table</i>)
5. meronímia:	<i>hand, finger</i> (a ko-meronímia is, pl. <i>finger, thumb</i>)
Pillanatnyi (szövegalapú) relációk	
1. azonosság:	<i>the sailor was their daddy; you be the patient, I'll be the doctor</i>
2. elnevezés:	<i>the dog was called Toto; they named the dog Fluffy</i>
3. hasonlat:	<i>the deck was like a pool; all my pleasures are like yesterdays</i>

2.2. A fordítási szempontú vizsgálatok eredményei

2.2.1. Kutatási eredmények a fordítási univerzálék tükrében

Baker (1992) az angolt számos más nyelvvel összeveti, és a grammatikai, illetve a lexikai kohéziós elemek használatát illetően a következő észrevételeket teszi:

a) a héber nyelv a személyre utaló referenciát inkább az adott személy nevének

megismétlésével oldja meg, szemben az angollal, amely tipikusan személyes névmásokat használ; b) a brazilai portugál nyelv is kerüli a névmások használatát, és inkább az *antecedens* lexikai elemet ismétli meg; c) a japán és a kínai nyelvben szinte egyáltalán nem alkalmaznak névmási utalást, hanem úgy jelzik az alany folytonosságát, hogy kihagyják; így az olvasó feladata a referenciális láncok megalkotása. A helyettesítést illetően azt figyelte meg, hogy az arabról angolra fordított szövegekben több a helyettesítés, mint arab forrásnyelvi szövegekben. Ezt arra az eltérésre vezeti vissza, hogy az angol nyelv az arabhoz képest kevésbé jelöli a számot és a nemet, és kevesebb igei egyeztetést is használ. Az összekapcsolás esetében azt találta, hogy míg az angol nyelv kötőszavakat alkalmaz a logikai relációk jelölésére, addig az arab nyelv kevés ilyen használ, és a logikai kapcsolatok inkább jelöletlenek maradnak és az olvasó fejében alakulnak ki. A fordítónak ezért döntést kell hoznia arról, hogy inkább a célnyelvi, vagy inkább a forrásnyelvi sajátosságokhoz ragaszkodjon-e. A kötőszavak használata Baker elemzése szerint azonban nemcsak a nyelvtől függhet, hanem a szöveg-típustól és a stílustól is: azt találta, hogy angol szövegek németre való fordításakor például a kötőszavak száma megnövekszik. Ugyanezen nyelvpár esetén problémát okozhat még az *and* kötőszó fordítása, hiszen használata az angol nyelvben sokkal általánosabb, míg a német nyelv az explicitebb kötőszavakat kedveli. A lexikai kohéziós eszközöket illetően Baker az ismétléseket vizsgálta meg részletesen, és megállapította, hogy az arab, a héber és a görög jelentősen több ismétlést használ (és tolerál), mint az angol vagy a spanyol. Angolról japánra vagy kínaira való fordítás esetében pedig a névmási utalások okoznak ismétlésetelődést az általa vizsgált mintában: helyettük inkább lexikai ismétléseket alkalmaznak a fordítók.

Shlesinger (1995) a fordítás egy speciális formájában, a szinkrontolmácsolásban, az angol–héber nyelvpárra vonatkozóan vizsgálta a kohéziós eltolódásokat. Megfigyelése szerint a héber célnyelvű szövegben csökkent a referenciaelemek száma, amely ellentmond Blum-Kulka (1986) explicitációs hipotézisének. A helyettesítést és az ellipszist mind az angol–héber, mind a héber–angol nyelvpárban inkább lexikai kohéziós eszközökkel oldották meg a tolmácsok; ez a jelenség Shlesinger szerint ugyanakkor igazolja Blum-Kulka hipotézisét. A kötőszavakat illetően Shlesinger azt tapasztalta, hogy a tolmácsok a kapcsoló és az ok-okozati viszonyt kifejező kötőszavakat nagy százalékban megtartják, annak ellenére, hogy kevés idő áll rendelkezésükre, míg az informatív kötőszavakat gyakran elhagyják. A lexikai kohéziós eszközök esetében az ismétlést vizsgálta: bár nagyfokú eltolódást tapasztalt az ismétléseknél, ám mivel a kihagyott ismétléseket a tolmácsok más szöveghelyeken betoldották, így az eltolódások mértéke nem bizonyult szignifikánsnak. A kollokációk esetében azonban jelentős mértékű volt az eltolódás: a tolmácsok nagy számban hagytak ki, illetve módosítottak kollokációkat. Shlesinger szerint a kollokációk funkcionális ekvivalensének megtalálásában a megfelelő háttértudás hiánya és az inferencia jelenti a fő problémát.

Polo (1995) az angol–spanyol nyelvpár esetében végzett megfigyelést, népszerű tudományos szövegeken. Megállapította, hogy az angol forrásnyelvi szöveghez képest a spanyol célnyelvi szöveg sokkal kevesebb lexikai ismétlést

tartalmazott, a fordító inkább névmásokat, illetve szinonimákat, hiponimákat használt. Ennek okát abban látja, hogy a spanyol nyelvben a szegényes stílus jellemzőjének tartják a lexikai ismétlést és ezért inkább elkerülik.

Englund Dimitrova (2005) az orosz–svéd nyelvpárt illetően vizsgálta az összekapcsolást. Megállapította, hogy az orosz nyelvben jellemzően implicit módon jelölt logikai relációkat a fordítók explicitálták, a cél nyelv sajátosságainak megfelelően. Felismerését a fordítói folyamat feltárására alkalmazott TAP (*think aloud protocol*) vizsgálattal támasztja alá. A lexikai ismétlést illetően a svéd nyelvet ismétléskerülőnek írja le, hasonlóan Polónak a spanyol nyelvvel kapcsolatban tett megállapításához.

Az összekapcsolást vizsgálta Vehmas-Lehto (1989) is, orosz és finn sajtószövegeken. Korpuszalapú elemzése kimutatta, hogy – a fent említett orosz–svéd nyelvpárhoz hasonlóan – az orosz és a finn nyelvek viszonylatában is nagymértékű (háromszoros) az eltolódás a kötőszavak használatában.

Svindland (1995) angol és norvég szépirodalmi szövegek, illetve fordításaik korpuszában vizsgálta az *and* és az *or* kötőszavak, illetve norvég megfelelőik, az *og* és *eller* eloszlását. A disztribúciós eltérések okát arra vezeti vissza, hogy míg a norvég *og* az angol fordításban gyakran *or*, és nem *and*, a másik irányban ez egyetlen esetben sem történt meg. Svindland arra a következtetésre jutott, hogy az angol *or* disztribúciója szélesebb, mint a norvég *elleré*.

Rogers (1997) tudományos szövegekben, német–angol viszonylatban vizsgálta a szinonimahasználat és az ekvivalencia összefüggéseit. Meglátása szerint a fordító egyéni döntésén múlik, hogy az adott szöveggörnyezetben a forrásnyelvi kifejezés célnyelvi ekvivalensét használja-e, vagy inkább szinonimát, illetve hiponimát alkalmaz. A megfelelő célnyelvi szó kiválasztását befolyásolja annak célnyelvi szöveggörnyezetben való viselkedése: többek között az, hogy milyen szóösszetételekben vagy kollokációkban szerepelhet, valamint a szófajváltásra való képesség. Rogers szerint a forrásnyelvi és célnyelvi szinonimakészlet csakis az adott kontextus függvényében vizsgálható.

Becher (2011a) explicitációs és implicitációs eltolódásokat vizsgált üzleti témájú szövegekben, angol–német viszonylatban. Vitatja, hogy az explicitáció fordítási univerzálé volna, vagyis hogy inherens tulajdonsága volna a fordítás folyamatának; az eltolódásokat inkább lexiko-grammatikai és pragmatikai okokkal magyarázza, és sokkal megfelelőbb alapnak tartja Klauudy aszimmetria hipotézisét az explicitáció és implicitáció kutatására, mint az explicitációs hipotézist. Becher szerint a fordítók explicitációs hajlamát befolyásolják az adott kultúrára jellemző kommunikációs szokások, legyenek azok fordítási normák, a célnyelvi közönség stilisztikai preferenciája, regiszterfüggő szokások stb. Munkájában hivatkozik Chen 2004-es tanulmányára, amely megállapítja, hogy kínairól angolra történő fordításokban nagy számban tesz ki a fordító explicit kötőszavakat (Becher 2011a: 41). Kitér tanulmányában House megállapítására is, miszerint az angolról németre való fordításokban gyakran megjelennek olyan, „tipikusan német” névmási határozók, mint a *damit* vagy a *womit*, míg az ellentétes nyelvirányban ezek eltűnnek, vagy általánosabb értelmű kötőszavak szerepelnek helyettük. Becher az üzleti szövegek vizsgálatakor a kohéziós eltolódásokat illetően megállapítja, hogy a névmásokat, névmási határozókat

stb. (pl. *so, diesbezüglich, dafür, damit*) azért teszik ki németre fordítás során a fordítók, mert ezek a diskurzusjelölő funkcióval bíró összekötők jellemzőek a német kulturális-kommunikatív szokásokra, ezek „tipikusan német” deiktikus eszközök. Mi sem mutatja ezt jobban szerinte, minthogy nincsenek angol nyelvű ekvivalenseik. Becher azt is megfigyelte, hogy az angol nyelv a némethez képest sokkal inkább megköveteli a birtokos névmások explicit megjelenését. A szubsztitúciót illetően megállapítja, hogy angol–német irányban kétszer annyi névszói szubsztitúció történt, mint német–angol irányban. Angolról németre való fordítás esetében ugyanakkor sokkal specifikusabb kifejezéseket használ a fordító, míg angolra való fordításkor inkább általánosít. Becher ezt a jelenséget is a „kulturális szűrő” alkalmazásának tudja be.

Összességében tehát elmondható, hogy – a jelen vállalkozáshoz hasonlóan – a nyelveknek a fordítási folyamat során tapasztalható különbségeire vonatkozó kutatások általában az explicitációs hipotézis vagy az ismétléskerülési hipotézis mint fordítási univerzálék vizsgálatára törekednek, valamint műfajspecifikus jelenségeket vizsgálnak. Vizsgálati fókuszuk azonban nagyon eltérő (jellemzően egy-egy kohéziós eszköz izolált vizsgálatára szorítkoznak) és eredményeik is kevésbé összevethetők, illetve ellentmondásosak a vizsgálat tárgyát képező nyelvpárok és szövegtípusok/műfajok sokszínűsége miatt. A jelen kutatás ezért minden egyes (nem strukturális) kohéziós eszköz szisztematikus tanulmányozására vállalkozik és kitér e jelenségek, valamint a vizsgált műfaj (hírszöveg) strukturális szempontból meghatározó elemei (az eseménystruktúra) kapcsolatának feltárására is a magyarról angolra történő fordítás esetében. E műfaj és nyelvpár vonatkozásában – tudomásunk szerint – ez idáig nem áll rendelkezésre a kohéziós eszközök teljes spektrumára kiterjedő, empirikus adat⁹. A műfaj sajátosságaiból fakadóan (formális stílusú, a tudományos szövegek jellemzőihez közelítő, írott szöveg) az eredmények összevethetők a fentiekben tárgyalt nemzetközi kutatások hasonló szövegfajtákra (pl. sajtószöveg, népszerű tudományos szöveg, tudományos szöveg) vonatkozó eredményeivel és lehetővé teszik újszerű megállapítások megfogalmazását a fordítási univerzálék vonatkozásában.

2.2.2. A magyar nyelvhez kapcsolódó vizsgálatok legfontosabb eredményei

Heltai és Juhász (2002) angolról magyarra és magyarról angolra fordított irodalmi és szakszövegekben vizsgálta a harmadik személyű (*he, she, it, they, valamint ő, az, űk, azok*) és a mutató névmásokat (*this, these, that, those, valamint ez, ezek, az, azok*). Kutatásuk során Szikszainé (1999), Tolcsvai Nagy (2000/2001), É. Kiss és Kiefer (1999), Pléh (1998), valamint Kocsány (1995) elméletét alkalmazták saját céljaikhoz. Elemzéseikben kimutatták, hogy az angol személyes névmások többnyire eltűnnek a magyar fordításban, vagy főnévi csoporttal helyettesítve, illetve ragozott formában jelennek meg. A szerzők szerint a magyar nyelvben általában az utóbbi tölti be a személyes névmás funkcióját. Az *it* személyes névmásnak nincs magyar megfelelője, gyakran azonban, hogy a fordítók mutató névmással (főként az *ez*-zel) helyettesítik.

Mindebből arra következtetnek, hogy „a mutató névmások funkcionális terhelése a magyarban nagyobb” (Heltai és Juhász 2002: 52). A magyarról angolra történő fordítások vizsgálata is azt mutatta, hogy a határozóragos formáktól eltekintve a magyarban kevés a személyes névmás, és az angol célnyelvi szövegbe gyakran be kell toldani. A mutató névmásokat tekintve bár a két nyelv készlete rendszerszinten egybevág, a névmások diskurzusfunkciói eltérnek (pl. az angol *this* névmás kataforikus és a *that* névmás anaforikus használata a magyarban ritkább, illetve az *ezek* névmás a magyarban pejoratív értelmű is lehet). Tanulmányuk végén a szerzők megállapítják, hogy az angol–magyar fordítási irányra automatikus implicitáció (generalizálás) jellemző, azaz a fordítók jellemzően kihagyják az angol névmásokat a magyar szövegekben, és ritkábban helyettesítik azokat főnévi csoporttal, a magyarról angolra történő fordításokban pedig jellemzően automatikus explicitáció megy végbe.

Jenei (2006) szintén a referencia fordításának kérdéseivel foglalkozott. Tanulmányában abból a feltevésből indult ki, hogy a referencia hozzájárul a szövegek minőségéhez, így célnyelvi megvalósulása a fordítások minőségét is befolyásolja. Halliday és Hasan (1976), valamint Hasan (1984) taxonómiáját felhasználva egy angol irodalmi jellegű szöveg magyar és spanyol fordításában vetette össze az angol utalószavak (személyes referencia, mutató névmások és hasonlító szavak) megvalósulásait, eredményei alapján pedig feltérképezte a nyelvek közötti különbségek áthidalására alkalmazott fordítói stratégiákat. Elemzéseit azt mutatták, hogy a magyar fordításban a személyes névmásoknak csak a töredéke jelent meg (16%-a), még hozzá csak akkor, amikor a forrásnyelvben a névmás hangsúlyos esetben volt, minden más előforduláskor a fordító személyragot (55%) vagy főnévi csoportot (17%) alkalmazott. A mutatószók tekintetében az angol határozott névelők 80%-ban jelentek meg a magyar fordításban, egyéb esetben pedig a következő megvalósulási típusokat mutatta ki a szerző: mutató névmás+határozott névelő, főnévi birtokos jel és ezekről eltérő kategóriák. A többi mutatószó 32%-ának nem volt hasonló magyar megfelelője (pl. *that/there* → *ez/ez a/litt*), így etolódásról beszélhetünk. A hasonlító szavak tekintetében a magyar szöveg közelített az eredeti angol szöveghez, ugyanis ezek 86%-a azonos kategóriájú elemként jelent meg a fordításban.

Klaudy és Károly (2000) angol–magyar viszonylatban vizsgálta a lexikai kohézió szövegalkotó funkcióját. Abból indultak ki, hogy a fordítók célja az eredeti szöveg globális jelentésének közvetítése; jó fordítás esetében tehát a szöveg makropropozicionális tartalma megegyezik az eredetivel. Károly (2002) Hoey ismétlésmodelljén alapuló elemzési modelljének segítségével kutatásukban háromféle szöveget vizsgáltak: egy angol nyelvű újságcikket, valamint annak összesen 20 (10 gyakorlott és 10 kezdő fordító által készített) magyar fordítását. Statisztikai és kvalitatív elemzéseik jelentős eltéréseket mutattak a két csoport között a lexikai ismétlések minőségét és kombinációját tekintve. A gyakorlott fordítók egyrészt – a forrásnyelvi szöveghez hasonlóan – jelentősen több egyszerű lexikai ismétlést alkalmaztak, mint a kezdő fordítók. A szerzők szerint ez arra utal, hogy a gyakorlott fordítók nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a szövegtípus jellemzőinek (ez esetben az erősen informatív, tényszerű szövegtípusnak, amely kevés teret enged a fordítói kreativitásnak). A statisztikai elem-

zésekből másfelől kiderült, hogy a gyakorlott fordítók szövegeiben jelentősen több az ismétlésekkel alkotott kötelék is; az ismétlések révén erőteljesebben „megjelölték” a szöveg makropropozícióit (fő gondolatait).

Károly (2010) egy további kutatásában a lexikai ismétlés fajtáit és a szövegmondatokat összekötő ismétléskapcsolatok kombinációit vizsgálta 20 magyar eredeti és fordításuként keletkezett angol nyelvű sajtószövegen. Vizsgálatának célja az volt, hogy feltérképezze a magyarról angolra történő fordításokban esetlegesen keletkező ismétlésetolódásokat, különös tekintettel a vonatkozó univerzálákra (explicitációs és ismétléskerülési hipotézis). Kutatásához Hoey (1991) ismétlésmodelljét használta. Kvantitatív és kvalitatív elemzés alapján kimutatta, hogy bár azonosíthatók mennyiségi (gyakorisági) és minőségi szempontból lexikai ismétlésetolódások a célnyelvi szövegekben, ezek statisztikailag nem szignifikánsak, így az ismétléskerülési hipotézis a vizsgált korpusz alapján nem bizonyítható. Az ismétléskötelékek mintázata (ismétlésmátrixok) azonban 20-ból 18 szöveg esetében eltért a forrásnyelvi szövegtől, ami ún. makropropozicionális eltolódásokhoz vezetett. A legtöbb esetben az angol fordítások ismétléshálója sűrűbb mintázatot mutatott, vagyis az ismétlések révén több információ került kiemelt/megjelölt helyzetbe, megkönnyítve ezzel a feldolgozást az olvasó számára. A szerző megjegyzi azonban, hogy bár ez az eredmény összhangban áll az explicitációs hipotézissel, a korpuszban előfordult a fenti tendenciával ellentétes példa is, amivel kapcsolatban további vizsgálatokra van még szükség.

Károly és munkatársai (2000) angolról magyarra történő középfokú vizsgafordításokat elemeztek azzal a céllal, hogy feltérképezzék, a kohéziós mintázat alapján el lehet-e különíteni egymástól a sikeres és sikertelen fordításokat. Kutatásukban Halliday és Hasan (1976) és Hasan (1984) taxonómiájára alapozva, minden kohéziós eszközt végigelemezve vetették össze a sikeres és a sikertelen vizsgázók fordításait egymással, a forrásnyelvi szöveggel és a gyakorlott fordító által készített kulcsfordítással. A referenciális elemek tekintetében a két csoport fordításai nem különböztek egymástól, és a kulcsfordítástól is csak a személyes névmások esetében volt eltérés. Ez a szerzők szerint annak tudható be, hogy a gyakorlott fordító a túl sok utalás kerülésével a redundanciát csökkenti (pl. nem teszi ki a személyes névmást és személyjelet is). A két csoport közti hasonlóságból pedig arra következtetnek, hogy a nyelvtanulók ezen a szinten már ismerik a vonatkozó grammatikai elemeket, így fordításukban általában nem is vétének hibát. A szubsztitúciót és ellipszist tekintve a sikeres fordítások helyesebben adták vissza ezeket a szerkezeteket, mint a sikertelen fordítások. Az összekapcsolást végző kötőszavakkal kapcsolatban a szerzők három főbb eltérést állapítottak meg a vizsgázók és a kulcsfordítás között. Egyrésztől a vizsgázók stílusosan kevésbé erős kötőszavakat használtak (pl. *így hát* helyett *ezért*), amit arra vezettek vissza, hogy a vizsgázók ezen a szinten még nem feltétlenül érzékelik a jelentésárnyalatokat. Másfelől a vizsgázók explicit módon jelölték a kötések olyan helyeken is, ahol a kulcsfordítás kihagyta vagy más grammatikai elemmel helyettesítette őket. A harmadik eltérés az volt, hogy a vizsgázók gyakorta helytelenül értelmezték a logikai relációkat (pl. *and* fordítása *és*-sel, ahol a *de* lett volna a helyes). A két csoport között érdekes különbség volt, hogy

a sikeres fordítások többnyire impliciten, míg a sikertelen fordítások többnyire expliciten jelölték a logikai kapcsolatokat, feltételezhetően a nyelvi nehézségek miatt. A lexikai kohézió tekintetében komoly eltéréseket tapasztaltak a két csoport között: a sikeres fordításokban jóval magasabb volt az ismétlések és az antonímák száma, valamint a forrásnyelvi szöveghez képest sokkal többször ismételték derivációs és inflexiós váltással. Ebből arra következtettek, hogy a szöveg efféle váltásokkal olvashatóbbá, könnyebben követhetővé vált, így megítélése is jobb lehet. A szerzők a tanulmány végén ugyanakkor megállapítják, hogy az adatok alapján összességében nem igazolható maradéktalanul az a feltevés, hogy a kohéziós eszközök használatának módjából következtetni lehet a fordítások minőségére (esetükben csak a lexikai kohézió, a szubsztitúció és az ellipszis mutatott jelentősebb különbséget).

2.3. A sajtófordítás sajátosságai

A vizsgált műfaj, a hírszöveg, sajátos szövegszerkezeti, retorikai tulajdonságokkal bír, és a sajtófordítás mint a fordítás speciális formája is jelentős mértékben befolyásolja a különféle szövegváltozók célnyelvi alakulását. Ezek – különösen a fordító azon szándéka, hogy mennyire maradjon hű a forrásszöveghez, vagy mennyire változtasson rajta – szoros összefüggésben állnak a kohéziós eszközök használatával.

2.3.1. A hírszövegek műfaji sajátosságai

A hírszöveg szerkezeti sajátosságainak leírásában Bell (1991; 1998) munkái a legmeghatározóbbak a nemzetközi szakirodalomban. Elmélete szerint a hírszöveg három alapelemből áll: (1) tulajdonítás (hírügynökség, újságíró), (2) absztrakt (főcím, alcím/összefoglalás) és (3) történet (epizódok és események sora). A történetet alkotó események további elemeket tartalmaznak: tulajdonítás, szereplők, cselekmény, helyszín, utóesemény (a fő eseményt követő cselekmény), kommentár (az újságíró vagy a hírszöveg szereplőjének megfigyelései és értékelő megjegyzései az eseménnyel kapcsolatban, amelyek segítik az olvasót a hírszöveg értelmezésében) és háttér (további felek verbális reakciói vagy nem verbális következmények – az esemény fő cselekményét követő bármely cselekményre vonatkozóan).

Az elemzés során megvizsgáljuk, hogy az eseménystruktúra valamely pontján azonosítható-e opcionális eltolódás, és ez összefüggésben áll-e a közvetítendő hírtartalommal (okoz-e tartalmi eltolódást a fordításban). Ezt a vizsgálat tárgyát képező korpusz (az elemző típusú újságcikk) speciális jellege teszi szükségessé. Reiss (2000: 30) tipológiája szerint ez a műfaj a tartalomközpontú szövegek csoportjába esik, amelyek dominánsan leíró jellegűek. Az ilyen szövegeknél a tartalom állandó kell, hogy maradjon, ezért olyan fordítási módszert célszerű választani, amely megőrzi a célnyelven a forrásnyelvi szöveg tartalmát. A nyelvi megformálásban a célnyelv jellemzői az uralkodók, mert az olvasó csak akkor tudja értelmezni a szöveg tartalmát, ha az számára ismerős, megszokott nyelvi formában jelenik meg (Reiss 2000: 31).

2.3.2. A sajtófordítás mint a fordítás különleges formája

A sajtófordításra irányuló kutatási tevékenység jelentős része a sajtószöveg fordítójának speciális szerepe(i) és az ebből (ezekből) fakadó fordítói stratégiák feltárására irányul. E vizsgálatok szerint a sajtószövegek fordítójának szerepe igen összetett. Vidal (2005: 386, idézi Bielsa 2007: 137) a következőképpen ír erről: „a sajtószövegek fordítója, talán írása médiumának természetéből fakadóan, maga is újrateremtő, író, akit korlátok közé kényszerít az újrateremtendő gondolat és az újságírói műfaj, amelyben a fordítást készíti”¹⁰ (ford.: K. K.). Sajátos jellege olyan készségekkel, képességekkel ruházta fel a fordítót, amelyek révén a sajtófordítás egyszerű szövegprodukciónak a kreatív alkotás rangjára emelkedik, és a fordítóból célnyelvi szerző válik. A forrásnyelvi szöveget gyakran tartalmilag és formailag is módosítják, hogy mondanivalója releváns legyen, és olyan fordítás szülessen, amely összhangban van a célnyelvi olvasó háttértudásával. A fordítók leggyakrabban a címet vagy az alcímet módosítják, a szükségtelen információkat törlik, háttér-információkat szűrnak be, a bekezdések sorrendjét változtatják meg, vagy az információkat foglalják össze (Bielsa 2007: 142–143).

3. Módszerek

3.1. A korpusz

A korpusz a *Budapest Analyses* című internetes magazin fordított angol nyelvű, elemző jellegű újságcikkeinek bevezetőiből és ezek magyar, forrásnyelvi változataiból áll. Az újságot elsősorban külföldiek olvassák határon innen és túl. Mint az újság neve is utal rá, az elemzések főként – Magyarországhoz kapcsolódó – politikai, gazdasági, pénzügyi, társadalmi és kulturális eseményekről számolnak be. A korpusz 20 magyar bevezetőt (összefoglalót) és ezek angol nyelvű fordításait tartalmazza, összesen 40 szöveget (6658 szót). A bevezetők véletlenszerűen lettek kiválogatva a 2006–2009 közötti periódusban megjelenő írások közül.

A bevezetők jelentős diskurzusfunkciót töltenek be: előrevetítik a fő mondanivalót és megemlítik a legfontosabb témákat és érveket, amelyeket a cikk kifejti. Tartalmukra és retorikai felépítésükre az elemző, kritikus, érvelő megközelítés a jellemző, ezért az ún. „érvelő hírműfajok” (Gottlieb 2010: 199) csoportjába sorolhatók. Az ilyen típusú műfajokban a fordító jellemzően hű marad az eredeti szöveg tartalmához és formájához.

3.2. Elemzés-módszertani döntések

Az elemzés során Halliday és Hasan (1976) és Hasan (1984) taxonómiájára és elemzési módszerére alapozva valamennyi grammatikai és lexikai kohéziós eszközt – nem csupán az adott eszközök fordítási megvalósulásait – vizsgálva vetettük össze a magyar nyelvű hírszövegeket angol fordításaikkal. Azokat a kohéziós kötések vizsgáltuk, amelyek a mondatok (vagy nagyobb szövegrészek)

között teremtettek relációkat (Halliday és Hasan 1976: 9). A szövegek természetűe és a kétnyelvű vizsgálat (elsősorban a két nyelv rendszerbeli különbségei¹¹) miatt azonban az elemzés következetessége és megbízhatósága érdekében bizonyos nyelvi elemek tekintetében előzetes módszertani döntéseket kellett hoznunk.

A referenciaelemzés a magyar és az angol nyelv eltérő természetűe miatt felvetett néhány kérdést, amelyeket a következőképpen kezeltünk:

(a) Az angolban az igeragozás sajátosságai miatt elkerülhetetlen a személyes névmás kitétele. A magyarban azonban az igeragozás jelöli a személyt és a számot, ezért a magyar igei személyragot a személyre utaló referencia megnyilvánulásának vettük (pl. *foglaljuk* – *We*):

Magyar forrásnyelvi szöveg:

Ezúttal a 2004. évi XXII. törvény néven kihirdetett „Lex Szász” vonatkozásában felmerült újabb alkotmányosági kifogásokat *foglaljuk* össze.

(05M szöveg, 5. mondat)

Angol célnyelvi szöveg:

We now assess newly emerged constitutional worries with regard to the legislation „Lex Szász”, endorsed as Act XXII of 2004.

(05A szöveg, 5. mondat)

(b) Ahol az angol nyelv birtokos névmást használ, ott a magyarban az annak megfelelő birtokos személyjelet találjuk (pl. *felvetéseit* – *his*). Az ilyen eseteket is értelemszerűen a referencia megvalósulásaként értelmeztük:

Magyar forrásnyelvi szöveg:

A miniszterelnök szándéka nemcsak vizsztatetszést szült a Szentszéknél, hanem vendéglátói rendre vissza is utasították *felvetéseit* és határozott üzeneteket fogalmaztak meg a magyar kormány számára.

(03M szöveg, 4. mondat)

Angol célnyelvi szöveg:

The efforts of the prime minister evoked not only displeasure at the Holy See, but *his* hosts repeatedly rejected *his* suggestions as well as expressed resolute messages for the Hungarian government.

(03A szöveg, 4. mondat)

A lexikai kohéziós relációk sajátossága, hogy bizonyos lexikai elemek nem csak egy kötést alkotnak a szövegben, hanem több lexikai elemmel is alkotnak – minőségileg eltérő – relációkat. Ilyen esetben minden kötést külön számoltunk. Például a 01M kódszámú magyar szövegben található *romániai* szó (1. mondat) a címbe (0. mondat) szereplő *romániai* szónak egyszerű ismétlése, ugyanakkor a 2. mondatban álló *erdélyi* szóval rész-egész, azaz meronimikus viszonyban áll.

A szakirodalomban található lexikai kohéziós elemzések nem egységesen kezelik a derivációs és az inflexiós módosulással újra említett lexikai elemeket (pl. Hasan (1984) taxonómiája csak az inflexiós váltást, míg Hoey (1991) ismétlésmodellje a derivációs váltást is tartalmazza). Fontos ezért megjegyezni, hogy – Hasan (1984) rendszerét követve – elemzésünk során kizárólag az inflexiós variánsokat vettük figyelembe, és kizártunk a vizsgálatból minden olyan esetet, amikor derivációs váltás történt (pl. 14M kódszámú magyar szöveg: a

romániai szó (2. mondat) és az 1. mondatban szereplő *Romániában* szó nem jelenik meg az elemzésben mint kohéziós kötés).

A korpuszban nem csupán egyszavas lexikai elemek (egyszerű és összetett szavak) szerepeltek. Az ilyen, szorosan összetartozó szavak csoportjait – Károly (2002: 97) lexikai egység meghatározását alapul véve (= olyan egység, melynek jelentése nem vezethető le az egységet alkotó elemek jelentéséből) – egy egységként kezeltük. Így például az olyan kifejezések, mint a *köztársasági elnök* (2H-2) – *the President of the Republic* (02A-2), a *katolikus egyház* (03M-1) – *the Catholic Church* (03A-1), a *határon túli magyarok* (04M-0) – *the Hungarians beyond the borders* (04M-0) vagy a *narancsos forradalom* (06M-4) – *the orange revolution* (06A-4) egy egységként szerepeltek a vizsgálatban (vagyis alkothattak kötetést). Ehhez hasonlóan a többemű tulajdonneveket is egy egységként vettük számításba. Ilyen például a *Romániai Magyar Demokrata Szövetségből* (01M-1) – *of the Democratic Alliance of Hungarians in Romania* (01A-1), az *Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács* (01M-5) – *the Transylvanian Hungarian National Council* (01A-5), a *Lex Szász* (02M-0) – *Lex Szász* (02A-0) kifejezés. A szövegben aktuálisan szorosabb viszonyba került kötőjeles egységek (pl. a *magyar–szentszéki kapcsolatok* (07M-0) – *Hungarian–Vatican relations* (07A-0), vagy a *magyar–dél-afrikai kapcsolatok* (09M-0) – *Hungarian–South-African relations* (09A-0)) változatlan formában történő következő előfordulásukkor egy egységként szerepeltek a vizsgálatban.

Az elemzés megbízhatósága érdekében az adatelemzés kettős kódolással történt. A vizsgálatot végző kutatócsoport tagjai először önállóan végezték el az elemzést, majd az eredményeket közösen ellenőriztük, a problémás eseteket megvitattuk. E kérdésekben a döntést a releváns elméleti és/vagy kutatás-módszertani szakirodalom ajánlásaira alapoztuk.

A forrásszövegek és a fordítások közötti különbségek mértékét t-próbák (*SPSS 11-es* statisztikai programcsomag) segítségével adtuk meg minden vizsgált változóra. A statisztikai elemzést kvalitatív elemzés egészítette ki, hogy feltárhassuk, hogy a kohéziós mintázatban bekövetkezett módosulások miként befolyásolják az eseménystruktúrát és következésképpen a hírtartalmat.

3.3. Mintaelemzés

A következőkben a kohéziós eszközök elemzésének módját mutatjuk be egy magyar forrásszöveg és fordításának egy részletében. A szövegeket első lépésben mondatokra bontottuk, majd – az utalás megkönnyítése érdekében – a mondatokat beszámoltuk (a cím a 0 kódszámot kapta). Az elemzést manuálisan végeztük el, egyenként megvizsgálva minden grammatikai és lexikai kohéziós eszközt a korpuszban. Az alábbi példa (1. ábra) egy konkrét szövegrészlet lexikai kohéziós elemzésén keresztül szemlélteti az elemzés módszerét. A kohézív elem szögletes zárójelben, típusa pedig előtte, alsó indexben szerepel. Az előfeltételezett elemet szögletes zárójelben dőlt betűk jelzik. Az átláthatóság kedvéért a kötéseket az ábra külön nem mutatja, az összetartozó elemek a szövegrészlethez kapcsolódó táblázatban (Melléklet) láthatók.

1. ábra

A 16-os kódszámú szöveg lexikai kohéziós elemzése

Magyar forrásnyelvi szöveg (16H):

Angol célnyelvi szöveg (16E):

0. [Amerikai] [rakétavédelmi rendszer] [telepítése]

1. AZON_{REP}[**amerikai**] tervek híre, hogy az USA egy_{MER}[**radarállomás**] _{REP}[**telepítéséről**] tárgyalna [**Cseh-országgal**], és _{MER}[**10 ún. védelmi elfogó eszköz**] _{REP}[**telepítésének**] engedélyét kéri [**Lengyelországtól**], felzaklatta a kedélyeket [**Oroszországban**] és [**Európában**] is.

2. _{MER}[**Moszkvából**] azonnali és igen éles válaszok érkeztek, _{REP}[_{MER}[**Európában**]] pedig azon politikusoknak hallatszik erősebben a hangja, akik inkább hajlanak az _{HIPO}[**orosz**], mint az _{REP}[**amerikai**] érvek felé.

0. The [deployment] of the [American] [missile defence system]

1. The news that the USA would like to negotiate with the [**Czech Republic**] concerning the _{REP}[**deployment**] of a _{MER}[**radar station**] and a request to Poland about the _{REP}[**deployment**] of _{MER}[**10 so-called long-range ground-based missile defence interceptors**] in [**Poland**], rattled nerves in [**Russia**] and [**Europe**] alike.

2. _{MER}[**Moscow**] reacted promptly and sharply, while in _{REP}[_{MER}[**Europe**]], politicians that are inclined more towards the _{HIPO}[**Russian**] stance than to the _{REP}[**American**] one – are more vocal.

4. Eredmények**4.1. A kohéziós változók kvantitatív elemzésének eredményei**

Az adatok kvantitatív elemzésének eredményét (a kohéziós eszközök számát, valamint egy szövegre jutó átlagos gyakoriságát) a 2. táblázat foglalja össze. Az eddigi kutatások eredményeivel ellentétben, a korpusz statisztikai elemzése (a kohéziós változók t-próbái) nem mutat szignifikáns eltérést a két alkörpusz között egyetlen kohéziós változó esetében sem (a szignifikancia szint nem esik a ,05 érték alá; 3. táblázat). A forrásszövegek és fordításaik között mennyiségi szempontból tehát nem azonosítható eltolódás, következésképp az adatok nem támasztják alá az explicitációs hipotézist. A kohéziós eszközök célnyelvi megfeleltetésének alaposabb vizsgálata ugyanakkor mutat komoly minőségi eltolódásokat a kohéziós mintázatban. E minőségi változások jellemzően két szinten valósulnak meg: az eltolódások jellegében (automatikus vagy opcionális), valamint a kohéziós eszköz típusában (pl. a fordításban szóismétlés helyett szinonima szerepel). A következőkben ezeket vizsgáljuk meg részletesen, minden kohéziós eszköz esetében külön-külön.

2. táblázat

A kohéziós eszközök gyakorisága a magyar forrásnyelvi és az angol célnyelvi korpuszban

	Magyar		Angol	
	összes	átlag/szöveg	összes	átlag/szöveg
Személyre utaló referencia	23	1,15	19	0,95
Mutató referencia	134	6,65	133	6,65
Hasonlító referencia	13	0,65	11	0,55
Referencia összesen	170	8,50	163	8,10
Összekapcsolás	20	1,00	20	1,00
Szubsztitúció	0	0,00	1	0,05
Ellipszis	3	0,15	6	0,30
Ismétlés	203	10,15	210	10,50
Szinonímia	67	3,35	59	2,95
Antonímia	8	0,40	8	0,40
Meronímia	47	2,35	45	2,25
Hiponímia	132	6,60	138	6,90
Pillanatnyi kapcsolatok	41	2,05	42	2,10
Lexikai kohézió összesen	498	24,90	502	25,10

3. táblázat

*A kohéziós változók t-próbái (szignifikancia szint: * $p < ,05$)*

Magyar forrásnyelvi szöveg — angol célnyelvi szöveg	Egymintás t-próbák eredményei			
	t- érték	Szig.	Átlag	Szórás
Személyre utaló referencia	,525	,606	,20	1,704
Mutató referencia	,000	1,000	,00	2,294
Hasonlító referencia	,809	,428	,10	,553
Referencia összesen	,487	,632	,40	3,676
Összekapcsolás	,000	1,000	,00	,725
Szubsztitúció	-1,000	,330	-,05	,224
Ellipszis	-1,831	,083	-,15	,366
Ismétlés	-,511	,616	-,35	3,066
Szinonímia	,940	,359	,40	1,903
Antonímia	,000	1,000	,00	,459
Meronímia	,623	,541	,10	,718
Hiponímia	-,679	,505	-,30	1,976
Pillanatnyi kapcsolatok	-,224	,825	-,05	,999
Lexikai kohézió összesen	-,253	,803	-,20	3,533

4.2. Referencia

4.2.1. A referenciális eltolódások kvalitatív vizsgálatának eredményei

Az adatok szövegenkénti kvalitatív összehasonlítása eltolódásokat mutat a referenciahasználat jellegében. Számos olyan szöveget találunk (pl. 02, 05, 10, 12, 14, 17), ahol a referenciaelemek száma közel azonos, de a forrás- és a célnyelvi szövegben azok

(a) típusa eltér (a fordító a referenciaelemet más referencia- vagy egyéb kategóriájú elemmel helyettesítette; (1a) példa), vagy

(b) elhelyezkedése megváltozik (a fordító betold a célnyelvi szövegbe referenciát oda, ahol a forrásszövegben ilyen kohéziós eszköz nem szerepel; vagy kihagy a fordításból egy, a forrásszövegben szereplő referenciaelemet). Ez történhet automatikusan, a nyelvek közötti különbségekből fakadóan, vagy a fordító saját döntése eredményeként is (ld. (1b) és (1c) példák).

(1) (a) eltérő kategória:

Az (M) érdeklődés érthető: ismert készletei alapján Törkmenisztán *a* (M) világ 3-4. legnagyobb földgázkészletével rendelkező országa, amelynek politikája nagy mértékben kihat a környező országok, egyben *az* (M) egész világ energiabiztonságára.

(12M szöveg, 8. mondat)

Their (Sz) interest is understandable: in view of its known resources, Turkmenistan is the 3rd-4th largest in *the* (M) world in terms of natural gas reserves and thus its political system to a large degree affects the neighbouring countries, as well as the energy security of *the* (M) whole world.

(12A szöveg, 8. mondat)

(b) betoldás:

Országát (Sz) vezetve egy személyben töltötte (Sz) be az államelnöki és a miniszterelnöki posztot.

(12M szöveg, 6. mondat)

As *the* (M) leader of *his* (Sz) country, *he* (Sz) simultaneously occupied the presidential and prime ministerial positions.

(12A szöveg, 6. mondat)

(c) kihagyás:

Moldova összefüggő regionális politikát igyekszik kialakítani, amely két külpolitikai prioritását szolgálná: *az* (M) uniós integrációt, és *a* (M) szuverenitás erősítését.

(10M szöveg, 8. mondat)

Moldova is attempting to formulate a comprehensive regional policy, which would serve two foreign policy objectives: Ø EU integration and the reinforcement of Ø sovereignty.

(10A szöveg, 8. mondat)

Rövidítések: (Sz)=személyre utaló referencia, (M)=Mutató referencia, aláhúzás=eltolódás, dőlt betűk: referenciaelem (vagy annak megfelelője, pl. igei személyrag)

A szövegenkénti összevetés során vizsgáltuk meg a fordítási univerzáléként számon tartott **ismétléskerülési hipotézis** érvényesülését is. A lexikai ismétlés kerülésére (elhagyására) van több példa a korpuszban: pl. a (2)-es példa hetedik mondata, ahol a korábban többször említett *Bizottság* szó célnyelvi megfelelőjét kihagyja a fordító.

(2) 1. Az Európai Bizottság újabb megszorító intézkedésekre szólította fel Magyarországot. [...] 3. A Pénzügyminiszteri Tanács (ECOFIN) 2005. november 8-i ülésén <i>a</i> Bizottság javaslatára kimondta, hogy Magyarország továbbra sem tett hatékony lépéseket az államháztartási hiány csökkentésére. 4. <i>A</i> Bizottság jelentése megállapítja, hogy Magyarország jelentősen eltér a 2005-re és 2006-ra vállalt hiánycsökkentési céloktól. 5. Emellett a jelentés kimondja, hogy a jövő évi költségvetési törvényjavaslatban tervezett hiány a GDP 5,2%-a lesz, ám <i>a</i> Bizottság szerint ez sem lesz tartható a bejelentett adócsökkentések miatt. [...] 7. Joaquín Almunia, <i>a</i> Bizottság pénzügyi biztosa szerint a magyar deficit egyértelműen magasabb lesz, mint amit a magyar kormány becsült. (08M szöveg, cím: Költségvetési hiány)	1. The European Commission called on Hungary once again to introduce austerity measures. [...] 3. On the recommendation of the Council of Finance Ministers (ECOFIN), <i>the</i> Commission announced at the November 8th 2005 session that Hungary has failed yet again to implement effective measures to reduce state deficit. 4. The report of <i>the</i> Commission observed that Hungary has fallen well short of the deficit reduction target undertaken for 2005–2006. 5. Moreover, the report states that the fiscal deficit for next year, stipulated in the draft law, will reach 5.2% of the GDP, but in the view of <i>the</i> Commission even this level would not be sustainable in light of the announced tax reductions. [...] 7. The Commissioner for Finance Ø, Joaquín Almunia opined that the Hungarian deficit will be definitely higher than that estimated by the Hungarian government. (08A szöveg, cím: Fiscal deficit)

Konkrétan a referenciális kohéziós eszközöket megvizsgálva azonban nincs a korpuszban példa arra, hogy a fordításban névmási behelyettesítés állna olyan helyen, ahol a forrásnyelvi szövegben szóismétlés vagy szinonima szerepel. Ez összhangban áll Limon (2004) kutatási eredményeivel a szlovén–angol fordításban: ő is számos példát talált arra, hogy a fordító a lexikai kohéziót biztosító eszközt a fordításban elhagyja, és nem helyettesíti grammatikai eszközzel. Ily módon a korpusz – a referenciára vonatkoztatva – nem igazolja az ismétlések kerülésére (jelen esetben névmási behelyettesítésre) vonatkozó feltevést.

Az adatok kvalitatív elemzése során megvizsgáltuk, hogy a korpuszban előforduló névmáshasználat mennyire tükrözi a magyar és az angol nyelv vonatkozásában rendelkezésre álló fordítási szempontú vizsgálatok eddigi eredményeit. Az adatok összevethetősége érdekében ebben az elemzésben nemcsak a mon-

datok közötti, kohéziós kötések alkotó névmási utalásokat vizsgáltuk, hanem az összes ilyen elemet a korpuszban.

Az elemző típusú újságcikkek bevezetőinek angol fordításaiban alacsony számban fordultak elő **személyes névmások** (a teljes korpuszban összesen csupán 19 esetben). Ezek közül csak egynek felelt meg személyes névmás a magyar forrásszövegben (pedig, mint a 2.1. részben láttuk, bizonyos esetekben a magyar is kiteszi a névmási alanyt). Ez 5,26%-os arányt jelent, ami összhangban áll Heltai és Juhász (2002) kutatási eredményével, akik 4%-os egyezést találtak irodalmi és szakszövegekből álló korpuszukban. Jeni (2006) ezzel szemben magasabb, 16%-os megfelelést talált irodalmi szövegekből álló korpuszában. A különbség feltehetően azzal magyarázható, hogy a vizsgált újságcikkek stílusukat és szövegépítési sajátosságait tekintve közelebb állnak a szakszövegekhez, és döntően leíró és érvelő típusú szövegek, kevésbé jellemző rájuk az irodalmi szövegek narratív/elbeszélő jellege. Az irodalmi szövegek jellegzetes velejárója a történet/cselekmény elbeszélése során a szereplő(k) említése és gyakori – tipikusan névmási utalással történő – újraemlítése.

A vonatkozó korábbi fordításelemzések (Heltai és Juhász 2002, Jeni 2006) arról tanúskodnak, hogy az angol személyes névmások a magyarban a következő módon jelennek meg: igei személyragban, ellipszissel vagy Ø-val, főnévi birtokos jelben, személyes névmással, vagy a személyes referencia helyett határozott névelő áll. Ezek közül a jelen korpuszban háromféle megfeleltetés fordult elő: az igei személyragban történő szerepeltetés (68,42%), az elhagyás, vagyis Ø (26,32%) és a személyes névmással történő megfeleltetés (5,26%). Ez a korpusz is alátámasztja azt a megállapítást, hogy az *it* személyes névmásnak nincs magyar megfelelője (vagyis a leggyakoribb megfelelője a zéró; Heltai és Juhász 2002). Korpuszunk azonban nem igazolta Heltai és Juhász (2002) azon állítását, miszerint jelentős számú esetben a magyar mutató névmásnak személyes névmás felel meg az angolban.

A **mutató névmások** közül az angol *this* és *that* megfeleltetésére vonatkozóan állnak rendelkezésre adatok. Heltai és Juhász (2002) szerint az angol *this* névmás kataforikus használata a magyarban ritkább, gyakran melléknév helyettesíti (pl. a *következő*). Ezt az itt vizsgált adatok is alátámasztják: a korpuszban egyetlen esetben sem szerepelt a *this* (*ez*) kataforikus utalásként, mindig a szöveg korábbi elemére utalt vissza (mindkét alkorpuszban). Hasonlóan ritka a magyarban a *that* (*az*) névmás anaforikus használata. Heltai és Juhász korpuszában ezért gyakran az *ez* névmás helyettesíti. Erre a jelenségre a jelen korpuszban nem áll rendelkezésre adat.

4.2.2. Az opcionális eltolódások vizsgálatának eredményei

Az opcionális eltolódások jellegének és szövegstruktúrában elfoglalt helyének vizsgálata azért különösen érdekes, mert ezeket nem a nyelvi rendszerek eltérései váltják ki, hanem a fordító döntésén múlnak. A korpuszban kevés (összesen 10) ilyen eltolódás azonosítható. Ennek oka feltehetően a vizsgált műfaj (az elemző típusú újságcikk) korábbiakban említett (2.3.1. rész) sajátosságaira vezethető vissza: mint a reiss-i (2000) tipológia szerint döntően leíró jellegű,

tartalomközpontú szöveggel, a fordító olyan módszerekkel dolgozik, amelyek segítik megőrizni a célnyelven a forrásnyelvi szöveg tartalmát. Ezért feltételezhető, hogy tartózkodik a forrásszöveg formai jegyeitől való túlzott eltávolodástól.

Az opcionális eltolódásokat alaposabban megvizsgálva a korpuszban az látszik, hogy

- (1) ezek tovább konkretizálják, pontosítják az utalást és a szöveget, és ez által explicitálnak (pl. *This region*, *Their interest*, *In terms of the agreement*, *came second*);
- (2) az összesen 10 előfordulásból hat esetben jelentős diskurzusfunkciót betöltő mondatban fordulnak elő (a szöveg bevezetőjében – az 1. vagy 2. mondatban –, vagy a záró mondatában);
- (3) az eseménystruktúra komponensei közül leginkább (4 esetben) a cselekmény komponensben szerepeltek, de előfordultak a helyszín bemutatásánál (3 esetben), a kommentár megfogalmazásában (2 esetben), valamint a szereplők leírásában (1 esetben). A tulajdonítás, utóesemény és háttér komponensekben opcionális eltolódás nem volt azonosítható.

A (3)-as példa illusztrálja a fent említett eseteket:

(3) Cím: A romániai magyarok autonómiája

1. Az 1,7 milliónyi romániai magyar képviselő politikai szervezetből, a Romániai Magyar Demokrata Szövetségből (RMDSZ) kiszorult csoport 2003 őszén meghirdetett egy nemzeti kisebbségi autonómia-programot, mely magában foglalja a Székelyföld területi autonómiáját is.

2. Az erdélyi Székelyföldön, vagyis Hargita, Kovászna és Maros megyében *él kompakt tömbben* a romániai magyarságnak szinte a fele, mintegy 800.000 magyar.

(01M szöveg)

Cím: Autonomy for Hungarians in Romania

1. Squeezed out of the Democratic Alliance of Hungarians in Romania (DAHR), which represents the 1.7 million ethnic Hungarians in *that* country, a splinter group announced a programme for national minority autonomy in the autumn of 2003, which includes autonomy for the Hungarian Székely region of Transylvania.

2. *This* region, comprising Hargita (Harghita), Kovászna (Covasna) and Maros (Mureş) counties in northern Romania, has *the densest* population of Hungarians in the country; indeed, nearly half of the Hungarians in Romania live *there*, or almost 800,000 people.

(01A szöveg)

A (3)-as példa a 01 kódszámú szöveg első két mondatában olyan eltolódásokat mutat (dőlt betűkkel), amelyeket nem a két nyelv rendszerbeli különbségei indukálnak. A hírszöveg eseménystruktúrájában e két mondatban a szereplők és helyszín (vagyis a szöveg értelmezéséhez elengedhetetlen háttér információk)

bemutatása történik. Az angol fordítás első mondatába bekerült *that* mutatószó a címben említett *Romania* szóra utal vissza. Ilyen utalás nem szerepel a forrásszöveg első mondatában. A második mondatban szereplő *This* és *there* mutatószók által végrehajtott utalások szintén olyan kötések, amelyek a forrásszövegben nincsenek jelen. A betoldásokon túl, a második mondat mutat példát olyan esetre is (az *él kompakt tömbben* – *has the densest population* átfogalmazással), amikor a forrásnyelv gondolatát a fordító más szavakkal/gondolattal fejezi ki, és így keletkezik eltolódás (a célnyelvi szövegben referencia szerepel ott, ahol a forrásszövegben nem). Ilyen, az eredetitől egészen eltérő megoldásra Jeni (2006: 33) is talált példát irodalmi szövegeket tartalmazó korpuszában angol–magyar fordítási irányban (pl. *I don't like him. – A szemem sem áll jól.*).

Azáltal, hogy az opcionális, explicitáló/kifejtő eltolódások az eseménystruktúra azon komponenseiben szerepelnek, amelyek a hírszöveg kulcselemeit fogalmazzák meg (helyszín, szereplők, cselekmény, kommentár, vagyis: hol, kivel, mi történt, és erről mi az újságíró véleménye), hozzájárulnak a hírtartalom pontosabb közvetítéséhez, ez pedig segítheti a szöveg feldolgozását. Tartalomközpontú szövegek és az „érvelő hírműfajok” (Gottlieb 2010: 199) fordítása esetén ez különösen fontos, ily módon feltételezhető, hogy az opcionális eltolódások olyan tartalomeltolódást is eredményeznek, amelyek a hírtartalom hű közvetítését szolgálják. Ennek bizonyításához azonban további – az olvasói megítélésre is kiterjedő – vizsgálatokra van szükség.

Az továbbá, hogy az opcionális eltolódások jelentős része a szöveg elején található (pl. ebben a szövegben a többi mondatban már nem is szerepelt opcionális eltolódás, csupán kötelező) összhangban áll Shlesinger (1995: 212) kutatási eredményeivel, aki az angolról héberre történő szinkrontolmácsolásban azt találta, hogy a szöveg elején szignifikánsan több az eltolódás, mint a későbbi mondatokban. Bár ugyanez a vizsgált korpuszunk összes eltolódástípusáról nem mondható el, az opcionális eltolódások esetében találunk rá példát.

4.3. Szubsztitúció és ellipszis

A szubsztitúció és az ellipszis kevesebb problémát okoz a fordítás során a többi szövegkohéziós eszköznél, mivel ezek egyértelműen grammatikai jellegűek, nyelvi elemeket kapcsolnak össze. A célnyelvi megfeleltetésnél a fordító lehetőségeit behatárolja a két nyelv grammatikai rendszere, ezért az egyéni/választható megoldások száma korlátozott. Az adott szövegtípus normáinak szem előtt tartása mellett a fordítónak azt is tudnia kell, hogy a szóban forgó nyelven a szövegből mit hagyhat ki és mit nem (Fawcett 1997: 92).

A kohéziós eltolódások a vizsgált szövegekben azonosítható szubsztitúciós kötések és ellipszisek alapján kötelezőnek mondhatók, mivel nem kulturális vagy stílári döntéseken alapulnak, hanem a két nyelvi rendszer különbségeiből fakadnak. E két grammatikai kohéziós eszköz használata nem tipikus az adott szövegekben és műfajban, így a korpusz nem szolgáltat kellő mennyiségű adatot az explicitációs hipotézis vizsgálatához. A következőkben az automatikus eltolódásokat vizsgáljuk meg, elsősorban kvalitatív szempontból.

Az angol fordítások mindössze egy **szubsztitúciót** tartalmaznak, míg a magyar forrásszövegekben egyetlen helyettesítést sem találunk. Szubsztitúció

alkalmazásakor a helyettesítő elem szerepe szerkezeti szempontból megegyezik a helyettesített elemével. A behelyettesítést végző nyelvi elem betöltött funkciója alapján elkülönülő három fajta szubsztitúcióból – névszói, igei, mondat-helyettesítés – mindössze egy névszói helyettesítésre találtunk példát az angol fordítások között (a 18. szöveg 3. és 4. mondatában: *one*), amely a magyar forrásszövegben, grammatikai okok miatt nem jelent meg, amint az a (4)-es példában látható.

(4) 3. Egyrészt meg kell szereznie a libertariánusok, az ún. értékconservatívok, a vallási konzervatívok, valamint a pénzügyi konzervatívok támogatását a saját pártján belül. 4. Másrészt meg kell „határozni” magát demokrata ellenfelével szemben. (18M szöveg)	3. on one hand, he should secure the support of the libertarians, the value conservatives, the religious conservatives, and the fiscal conservatives within his party; 4. on the other <i>one</i>, he has to define himself in opposition to his Democratic opponent. (18A szöveg)

Mivel az ellipsis és a szubsztitúció ugyanazon kohéziós eszköz két különböző megvalósulása (Halliday és Hasan 1976), az ellipsis „zéró helyettesítésként” is felfogható, ahol kihagyjuk a helyettesítő elemet. Az **ellipsis** tehát a nyelvtani szerkezetben nélkülözhetetlen elem elhagyása, amely a szövegösszefüggés alapján ugyanakkor kikövetkeztethető, mivel csupán a magától értetődő elem marad ki. Fontos szövegösszetartó eszköz, amely segít a redundancia elkerülésében. Az ellipsis mondaton belül gyakran szerepel, de ezek az előfordulások kívül esnek a vizsgáldásunk keretein (ld. 3.2.). Csupán azokat az ellipsziseket elemeztük, amelyek esetében a kihagyott információ egy korábbi mondatból kikövetkeztethető. A magyar forrásszövegekben három, az angol fordításokban hat ellipsis található. A 19-es kódszámú szöveg magyar és angol nyelvű változatában is megjelenik ez a kohéziós eszköz (a 2. és a 3. mondatban, dőlt betűkkel):

(5) 2. A nagy népi kistulajdonról szóló kormányfői ötlet meghirdetésének <i>legalább három célja van.</i> 3. Élénkíteni a lakossági megtakarítási kedvet, <i>friss vért ömlesztani</i> az egyre kevesebb társaság részvényeit forgalmazó Budapesti Értéktőzsdébe és ürügyet teremteni az eddig privatizálni nem mert „szent tehének” (Magyar Villamos Művek, Vízművek, Szerencsejáték Rt.) magánosítására. (19M szöveg)	2. The announced idea of the prime minister concerning the involvement of the less affluent segments of the public in the shareholder programme <i>had at least three objectives.</i> 3. Namely, <i>to encourage</i> the public to save, <i>infuse fresh blood</i> into the sluggish shareholder activity at the Budapest Stock Exchange, as well as <i>create an alibi</i> for the <i>privatisation</i> of the “Holy Cow” state-owned companies (Hungarian Electricity Works, Water Works and the Lottery Rt). (19A szöveg)

Érdekes azonban, hogy csupán ebben az esetben fordul az elő, hogy mind a magyar, mind az angol szöveg ellipszist használ. Összességében az angol célnyelvi szövegekben jelenik meg gyakrabban ez a két grammatikai eszköz, magyar megfelelő nélkül.

4.4. Összekapcsolás

4.4.1. Az összekapcsolás-eltolódások kvalitatív vizsgálatának eredményei

A releváns szakirodalomból kiindulva azt vártuk, hogy az angol fordításokban explicitebb módon jelennek majd meg a logikai relációk, következésképpen több összekapcsolás (kötőszó) lesz bennük, mint a forrásszövegekben. Az explicitációs hipotézis egyik alaptétele, hogy a fordító – többek között – kötőszók hozzáadásával növeli a szöveg kohéziós redundanciáját, s ez által a szöveg könnyebben érthető lesz (Blum-Kulka 1986: 19)¹². Mivel a kommunikációs cél csak akkor valósul meg, ha az olvasó megérti, milyen kapcsolatban állnak egymással a szöveg egyes szegmensei, illetve a szegmensek és a diskurzus célja, a fordító számára prioritást jelent, hogy a szöveg kohéziós viszonyait munkája során minél explicitebbé tegye. Ez nemcsak azt eredményezi, hogy a fordítók nagyobb valószínűséggel adnak hozzá a szövegekhez kötőszókat, mint hagynak el, hanem azt is, hogy olyan esetekben is kötőszóval egészíthetik ki a célnyelvi szöveget, amikor ezt látszólag semmi nem indokolja vagy hívja elő (Becher 2011b: 41). Becher elveti ugyan, hogy az explicitáció fordítási univerzálé lenne, mégis arra a következtetésre jut, hogy a fordítási tevékenység során a célnyelvi szövegbe kohéziós elemek beillesztése történik. Englund Dimitrova 2003-as interjúadataira hivatkozva mutat rá azokra az érvekre, amelyekkel a fordítók az ide vonatkozó döntéseiket indokolják: „Hozzáteszem, hogy ‘azonban’, ettől még nyilvánvalóbb lesz, hogy ellentétben állnak.; Ez a mondat elég nehezen emészthető [...] muszáj lesz beszúrnom egy ‘azonbant’ [...] bár az eredetiben ez nincs így konkrétan kimondva” (Becher 2011a: 54).

Klaudy aszimmetria hipotézise szintén abba az irányba mutat, hogy a fordítás az eredetnél explicitebb lesz, hiszen az L1–L2 irányban elvégzett explicitációkat nem mindig ellensúlyozzák az L2–L1 irányban végzett implicitációk. A fordítók, ha tehetik, inkább explicitációval járó fordítási műveleteket végeznek, míg a kínálkozó implicitációkat gyakran nem hajtják végre (Klaudy és Károly 2005: 14). Heltai (2003: 180) egy angol szakszöveget vetett össze annak magyar fordításával, és azt tapasztalta, hogy a „jelen szöveg vizsgálata is sok példát adott arra, hogy a fordítás során a fordítók arra törekednek, hogy kötőszavak betoldásával és a névmások konkretizálásával igyekezzenek a szövegek kohézióját erősíteni.”

Mindezek ellenére – mint azt a korábbiakban láttuk (4.1.) – a vizsgált korpusz az összekapcsolás terén sem mutat jelentős mennyiségi eltérést a magyar eredeti és az angol fordítás között (1. és 2. táblázat). A magyar és az angol alkorpuszban összesen 20-20 kötőszó szerepel, de ezek **eloszlása nem egyenletes**. A húsz magyar szövegből nyolcban egyáltalán nincs kötőszó, hét szövegben szerepel egy-egy kötőszó, két szövegben kettő és három szövegben

három.¹³ Azokat a kötőszókat azonosítottuk grammatikai kohéziós eszközöként, amelyek két önálló mondat között teremtettek kapcsolatot (Halliday és Hasan 1976: 232). Így ha a fordító mondatok felbontása vagy összevonása mellett döntött, döntése hatással lehetett a szövegben előforduló kötőszós összekapcsolások számára is. A magyar szövegekben feltehetően azért szerepel kevés kötőszó, mert a magyar nyelvben az összekapcsolódó szövegmondatok között a tartalmi logikai viszonyok¹⁴ kifejeződhetnek kötőszóval vagy a nélkül is (Szikszainé Nagy 1999). A kapcsolatos, következtető és magyarázó mellérendelés „elkötőszótlanodó”, az ellentétes és a választó viszont kifejezetten „kötőszós természetű” (Deme 1965: 299, idézi Szikszainé Nagy 1999: 190). Az, hogy a szöveg alkotója explicit módon jelöli-e a logikai viszonyokat, függ személyes stílusától, de az adott szövegtípus által megszabott normától is. A magyarral szemben ugyanakkor az angol igyekszik egyértelműen, nyelvi eszközökkel jelölni minden logikai relációt (Baker 1992: 192).

Az esetek felében (10 szöveg) a kötőszók száma mégis változatlan maradt, még akkor is, ha ez zéró kötőszót jelentett (5 esetben). Amennyiben a fordító munkája nyomán megváltozott a kötőszók száma, a különbség akkor is csupán egyetlen hozzáadott vagy elhagyott kötőszót jelentett: mindkét jelenségre öt-öt esetben akadt példa. Három esetben toldott be a fordító a kötőszók nélkül megfogalmazott magyar szöveg angol fordításába egy-egy új összekapcsoló elemet, de éppen ugyanennyi alkalommal került sor a művelet fordítottjára is; vagyis a fordító három esetben „eltüntette” a magyar szöveg kötőszóját. Így megállapítható, hogy a korpusz mennyiségi eredményei szimmetrikusak; nincs jele jelentősebb explicitációs vagy éppen implicitációs tendenciának a kötőszók használata terén.

4.4.2. Az opcionális eltolódások részletes vizsgálatának eredményei

A fentiek ellenére találunk a szövegekben **explicitációt eredményező**, opcionális eltolódásra példákat (pl. 01, 05, 08, 09 kódszámú szövegek). A 01 kódszámú szövegben a fordító kettébontott egy mondatot. A tagmondatok között a magyar szövegben a kapcsolatos viszonyt kifejező *és* állt, amelyet a fordító (feltehetően a magyar kül- és belpolitikai helyzettel kevésbé tisztában lévő külföldi olvasók kedvéért) az okozati viszonyt kifejező *therefore*-ral pontosított, explicitált:

- (6) 4. A legnagyobb magyarországi ellenzéki párt, a Fidesz felkarolta a székelyföldi autonómia ügyét és Tőkés László püspök mellé állt, aki 1989 decemberében kulcsszerepet játszott a Ceausescu-rendszer megdöntésében, most pedig az RMDSZ alternatív szervezeteként létrejött Erdélyi Magyar Nemzeti

- 4a. Hungary's largest opposition party, Fidesz, has embraced the issue of autonomy for the Székely region.
4b. They *therefore* stand by Reformed Bishop László Tőkés, who played a key role in toppling the Ceausescu regime in December 1989 and currently acts as the principal spokesperson for the autonomy initiative as

Tanács (EMNT) élén az autonómia-törekvések fő szószólója.

(01M szöveg)

head of the Transylvanian Hungarian National Council, an NGO formed as an alternative to the DAHR.

(01A szöveg)

A 05 kódszámú szövegben a magyarban csupán implicit módon megjelenő ellenétes viszonyt a fordító a *however* kötőszó közbevetésével explicitálta (05A kódszámú szöveg 6. mondata):

- (7) 5. Elemzők, az orosz és a nemzetközi sajtó egy része azonban kételkedéssel fogadta a bejelentést, s kételyei vannak az államcsoporthoz tartozásnak a nyilvánosság előtt kinyilvánított politikai céljaival szemben is.
6. Bizonyos, hogy a néhány esztendője még lassan kimúló geopolitikai kuriózként elkönyvelt államszövetség a grúziai és az ukrajnai politikai fordulat után fontos szerepet játszik az Európától a Kaukázuson keresztül Ázsiáig terjedő térségben.

(05M szöveg)

5. However, analysts and some members of the Russian and international press expressed doubts as regards the declaration, as well as voiced misgivings concerning the publicly declared political goals of the interstate-alliance.
6. It is true *however* that the interstate-alliance – construed a few years ago as a slowly dying geopolitical curiosity – has been playing an important role in the region, extending from Europe, through the Caucasus to Asia, following the Georgian and Ukrainian political transformation.

(05A szöveg)

A fentiekkel ellentétben a 17-es kódszámú szövegben nem explicitáció, hanem (opcionális) minőségi eltolódás figyelhető meg (az alkalmazott kohéziós eszköz típusa változik meg): a magyar szöveg mutató referenciával fejezi ki azt az ok-okozati viszonyt, amelyet az angol fordítás okozati kötőszó (*thus*) használatával ad át.

- (8) 2. Dmitrij Medvegyev *ezzel* Oroszország modernkori történetének harmadik elnökévé vált.

(17M szöveg)

2. *Thus*, Dmitry Medvedev became the third president in the history of Russia.

(17A szöveg)

A következőkben azokra az esetekre látható példa, amikor a fordító egy-egy kötőszó elhagyása mellett döntött. A 02 kódszámú szövegben kihagyott egy olyan összekapcsoló elemet (*Ennek eredményeként*), amely a tagmondatok tartalmából (a szöveggörnyezetből) kikövetkeztethető logikai viszonyt explicitálta (02-es szöveg 3. mondata):

- (9) 2. Az elfogadott – de ki nem hirdetett, azaz érvényben nem lévő

2. Empowered with signing and publishing the Act, the President of the

– törvényt a kihirdetésre hivatott köztársasági elnök előzetes alkotmányossági vizsgálat tárgyává tette.

3. Ennek eredményeként az Alkotmánybíróság megállapította a jogszabály Szász Károlyt és helyetteseit elmozdító rendelkezésének alkotmányellenességét.

(02M szöveg)

Republic instead referred the legislation, having been adopted but not yet signed and therefore not yet in force, to the Constitutional Court for preliminary constitutional review.

3. Ø The Constitutional Court declared the clauses regulating the removal of Mr Károly Szász and his deputies unconstitutional.

(02A szöveg)

Hasonlóan járt el a fordító a 15-ös kódszámú szöveg esetében is, amikor a kapcsolatos kötőszót (*másfelől*) hagyta el. Ugyanezt a logikai viszonyt fejezi ki a 16. szövegből kihagyott *pedig* is. Ennek jelentését például az *as for* szerkezettel lehet visszaadni, ami azonban csak nehézkesen illeszthető be a főmondatba (*the other question is...*). A *másik kérdés* szókapcsolat implicit módon tartalmazza már a felsorolás gondolatát, így a *pedig* szemantikailag redundáns, amit a magyar mondat megkívánt, de az angol nehezebben tolerált volna.

(10) 4. A másik kérdés *pedig* az, hogy Putin elnöknek, illetve tábornokainak valóban a rakétavédelmi rendszer telepítésének közelsége okoz-e gondot, vagy az egész ügyet egy sokkal összetettebb játszma elemévé akarják fejleszteni, melyet egy esetleges egyezkedés során jó cserealként lehet használni.

(16M szöveg)

4. The other question is whether the close vicinity of the deployment of the missile defence system is the real concern of President Putin and his generals, or the whole issue would be just an inflated component of a much larger scheme, which could serve as an effective bargaining chip in a future deal.

(16A szöveg)

A 7. számú szöveg ismét (opcionális) minőségi eltolódást mutat: a logikai kapcsolat a szöveg mindkét változatában megjelenik, de más eszközzel fejezik ki (*ezzel szemben – While*). A fordító két mondat összevonása mellett döntött. Ennek következtében az angol szövegben megjelenő kötőszó már nem a szöveg két különálló mondata között, hanem egyetlen összetett mellérendelő mondaton belül teremti meg a kapcsolatot.

(11) 3. Legutóbb Mádl Ferenc köztársasági elnök 2005. július 1-i vatikáni búcsúlátogatásán került szóba a szlovákiai magyar püspök, az erdélyi érseki tartomány kialakítása, valamint a csángók anyanyelvi vallásgyakorlásának kérdése.

3. *While* issues such as the appointment of a Hungarian bishop in Slovakia, the establishment of an ecclesiastical province in Transylvania and the religious practices of the Csangos in their mother-tongue were last raised during President Ferenc Mádl's farewell visit to the Holy See on 1st July, 2005,

4. A 2005. szeptember 13-i magyar–szentszéki külügyminiszteri találkozó napirendjén *ezzel szemben* főként Európa jövője és a magyarországi egyházfinanszírozási kérdések szerepeltek.
(07M szöveg)

4. the future of Europe and matters related to the financing of the Church in Hungary dominated the agenda of the Hungarian-Vatican foreign ministerial talks on 13th September 2005.
(07A szöveg)

A 13-as szövegben az angol szöveg kibontja az összekapcsoló elem (*Ennek értelmében*) tartalmát, és egy lexikai elem (*In terms of the agreement*) betoldásával explicitálja:

(12) 2. A lépést november 22-én Moszkvában – Vlagyimir Putyin orosz elnök és Romano Prodi olasz miniszterelnök jelenlétében – konkrét megállapodás követte.

3. *Ennek értelmében* közös céget hoznak létre a 10 milliárd USD összköltségűre becsült és 2013-ra üzemszerű működésre átadni tervezett gázvezeték megvalósíthatóságának tanulmányozására.

(13M szöveg)

2. The step was followed by a concrete agreement signed in Moscow on the 22nd of November in the presence of Russian President Vladimir Putin and Italian Prime Minister Romano Prodi.

3. *In terms of the agreement*, a joint company would be established to carry out a comprehensive feasibility study with respect to the planned gas pipeline estimated to cost around 10 billion USD to be completed and rendered fully functional by 2013.

(13A szöveg)

Az empirikus kutatások eredményei azt mutatják, hogy a szöveg redundanciája nagyban függ a szövegtípustól és attól, hogy a szöveg írója mit gondol az olvasók előzetes/háttérismereteiről. A túlzott explicittség bizonyos esetekben ahelyett, hogy a feldolgozást megkönnyítő szükséges redundanciát jelentené, inkább szükségtelen bőbeszédűséghez vezet és megnehezíti a releváns információk azonosítását (Heltai 2005: 61–62). A vizsgált fordítások az összekapcsolás célnyelvi megfeleltetésében többnyire hűen követik a forrásszöveget: nem jellemzi a fordításokat túlzott redundancia (a fordító nem magyarázza túl a logikai kapcsolatokat). Ez feltehetően annak köszönhető, hogy a korpusz hírszövegei az aktuális hírekben többé-kevésbé jártas olvasóközönséget céloztak meg (Magyarországon élő külföldieket), akik a logikai relációkat maguk is kikövetkeztetik, és nem igénylik, hogy a feldolgozás során ezt az erőfeszítést levegyék a vállukról.

4.5. Lexikai kohézió

4.5.1. A lexikai kohéziós eltolódások kvalitatív vizsgálatának eredményei

Az adatok kvalitatív összevetése a lexikai kohéziós eszközök használatának jellegében is eltolódásokat mutat az egyes szövegekben. Közel az összes szövegben hasonló a lexikai kohéziós eszközök száma (kivéve: 02, 05, 12, 20, ahol az eszközök száma megegyezett), ám a referenciához hasonlóan a forrás- és a célnyelvi szövegben azok

- (a) típusa eltér (a fordító a lexikai elemet más kategóriájú lexikai elemmel helyettesítette¹⁵; (13a) példa), vagy
- (b) elhelyezkedése megváltozik (lexikai elem betoldása a célnyelvi szövegbe oda, ahol a forrásnyelvi szövegben ilyen kohéziós eszköz nem szerepelt; vagy a forrásnyelvi szövegben szereplő lexikai elem kihagyása a célnyelvi szövegből).

Mindkét esetben találunk példát automatikus eltolódásra, amely a nyelvek közötti különbségekből fakad, illetve opcionális eltolódásra is, amely a fordító saját döntésének eredménye (ld. (13b) és (13c) példák).

- (13) (a) eltérő kategória:

A miniszterelnök *szándéka* (I) nemcsak visszatetszést szült a Szentszék-nél, hanem vendéglátói rendre vissza is utasították felvetéseit, és határozott üzeneteket fogalmaztak meg a magyar kormány számára.

(03M szöveg, 4. mondat)

The *efforts* (S) of the prime minister evoked not only displeasure at the Holy See, but his hosts repeatedly rejected his suggestions, as well as expressed resolute messages for the Hungarian government.

(03A szöveg, 4. mondat)

- (b) betoldás:

Bár Almunia visszafogott volt a lehetséges szankciók emlegetése során, ezek Ø alkalmazására lehetőséget ad az Európai Közösségek 1164/94. számú, ún. kohéziós rendeletének 6. pontja.

(08M szöveg, 9. mondat)

While Almunia showed restraint as regards the possible introduction of sanctions, Article 6 of the so-called cohesion regulation of the European Communities 1164/94 Act does provide for such *measures* (I).

(08A szöveg, 9. mondat)

- (c) kihagyás:

Cím: Magyarország a parlamenti választások után

Az áprilisban megtartott kétfordulós parlamenti választásokon *Magyarországon* (I) ismét a két kormánypárt, a Magyar Szocialista Párt (MSZP)

Hungary after the parliamentary elections

At the two-round parliamentary elections in April Ø, the two governing parties, the Hungarian Socialist Party (MSZP) and the

és a Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) szerezte meg a kormányalakításhoz szükséges többséget az országgyűlésben.

(11M szöveg, 0–1. mondat)

Alliance of Free Democrats, once again won the majority of mandates needed to form a government.

(11A szöveg, 0–1. mondat)

Rövidítések: I: ismétlés, S: szinonima, SzR: személyes referencia, aláhúzás: eltolódás, dőlt betűk: kohézív elem

Az adatok szövegenkénti összevetése során megvizsgáltuk a vonatkozó univerzálékat is. A korpuszban több példát is találunk az **ismétléskerülési hipotézis** érvényesülésére: pl. a referenciális eszközök elemzése részben (4.2.1.) már említett 08-as szövegben, ahol a fordító a korábban többször említett *Bizottság* szó célnyelvi megfelelőjét kihagyja. Emellett olyan is többször előfordul a korpuszban, hogy a fordító a lexikai ismétlés helyett a célnyelven szinonimát vagy kohiponimát alkalmaz, tehát a szóismétlést más kategóriájú lexikai elemmel igyekszik elkerülni. Ezt a (14)-es példa szemléleti, ahol a fordító a forrás-szövegben található ismétlést (*reformjára – reformja*) az angol célnyelvi szövegben szinonim kifejezéssel *process of reforming – reforms*) helyettesíti.

(14) 2. A növekedést azonban nem kísérte az ellátás *reformja*.

[...]

4. Az egészségügyi ellátás *reformjára* (R) ezért a források szűkítésének idején kerül sor, ráadásul ez egyszerre több területen, drasztikus lépésekben, a 2006-os választási ígéreteknek ellentmondva és hiteltelen kormányzati kommunikációval övezve történik.

(15M szöveg, cím: Az egészségügy reformjának rögös útja)

2. However, this increase has not been accompanied by *reforms*.

[...]

4. Hence, the *process of reforming* (S) the health service is simultaneously taking place with the drastic tightening of resources in several spheres, which contravenes the 2006 election promises on the one hand, and is being communicated in an obscure manner by the government, on the other.

(15A szöveg, cím: The bumpy road of the healthcare reforms)

Ugyanakkor számos ellenpéldát is találunk a korpuszban. A fordító több esetben

- (a) **szóismétlést** (pl. *military – military*) alkalmaz a forrásszövegben található szinonima (pl. *katonai – harci*) vagy más kategóriájú lexikai elem) helyett,
- (b) **lexikai ismétlést** told be a célnyelvi szövegbe ott, ahol a forrásszövegben nem szerepelt ilyen elem (pl. 20-as kódszámú szöveg 12. mondata).

Ezeket a (15)-ös példa illusztrálja:

- (15) 11. Az eddigi közvetett béketámogató tevékenységet a *katonai* műveletekben való aktív, közvetlen szerepvállalás egészíti ki.
 12. 2008 végétől Magyarország Műveleti Tanácsadó és Összekötő Csoportot (OMLT – Operational Mentor and Liaison Team) telepít Baghlan tartományba, Különleges Műveleti Csoportot (SOF - Special Operation Forces) küld Uruzganba, továbbá átveszi a kabuli nemzetközi repülőtér Ø felügyeletét, 2009 nyaratól kezdődően pedig újabb OMLT-t vezényel Uruzganba.
 13. A közvetlen *harci* (S) feladatokban való részvétel azt vetíti előre, hogy reális lehetőségként kell számolni magyar katonák halálával és az ennek nyomán elinduló belpolitikai vitákkal.
 (20M szöveg, cím: A magyar katonai szerepvállalás)
11. The hitherto peace keeping operations will be complimented by active *military* participation.
 12. As of the end of October 2008, Hungary will deploy an Operational Mentor and Liaison Team (OMLT) to the province of Baghlan, dispatch Special Operation Forces (SOF) to Uruzgan and assume *military* (R) supervision of Kabul international airport, as well as deploy another OMLT to Uruzgan from the summer of 2009.
 13. Direct involvement in *military* (R) tasks projects the death of Hungarian troops as a de facto reality and the consequent domestic dispute that would erupt in this regard.
 (20A szöveg, cím: The Hungarian military role)

A fentiek mellett a korpuszban arra is találhatunk példát, hogy

- (c) a fordító **referenciális elemet lexikai kohéziós eszközzel feleltet meg** a célnyelven. A (16)-os példa ezt az esetet szemlélteti.

- (16) 2. A lépést november 22-én Moszkvában – Vlagyimir Putyin orosz elnök és Romano Prodi olasz miniszterelnök jelenlétében – konkrét *megállapodás* követte.
 3. *Ennek* értelmében közös céget hoznak létre a 10 milliárd USD összköltségűre becsült és 2013-ra üzemszerű működésre átadni tervezett gázvezeték megvalósíthatóságának tanulmányozására.
2. The step was followed by a concrete *agreement* signed in Moscow on the 22nd of November in the presence of Russian President Vladimir Putin and Italian Prime Minister Romano Prodi.
 3. In terms of the *agreement*, a joint company would be established to carry out a comprehensive feasibility study with respect to the planned gas pipeline estimated to cost around 10 billion USD to be completed and rendered fully functional by 2013.
- (13M szöveg, cím : A Déli Áramlat gázvezeték terve)
 (13A szöveg, cím: The planned South Stream gas pipeline and Hungary)

Az eredmények összhangban vannak Klaudy és Károly (2000) kutatási eredményeivel, akik hírszövegek angol–magyar fordításával kapcsolatban úgy találták, hogy a gyakorlott fordítók a szövegtípus jellemzőinek megfelelően több szóismétlést alkalmaznak, mint kezdő társaik. Emellett a fentiek Károly és munkatársai (2000) kutatási eredményeivel is egyeznek, akik angol–magyar vizsgafordításokban azt mutatták ki, hogy a sikeres vizsgázók munkái nagyobb számú lexikai ismétlést tartalmaztak, szövegeik pedig olvashatóbbak, gördülékenyebbek és így könnyebben követhetők voltak, mint a kevésbé sikeres fordítások.

Vizsgálatunk alapján megállapíthatjuk, hogy a korpusz a lexikai kohéziós eszközhasználatot tekintve nem igazolja az ismétléskerülési hipotézist. Bár előfordul, hogy a fordító más kategóriájú lexikai elem használatával kerüli a szóismétléseket, számos esetben éppen ennek ellenkezőjére találhatunk példát.

4.5.2. Az opcionális eltolódások vizsgálatának eredményei

A korpuszban található összes lexikai kohéziós eszközt tekintve viszonylag alacsony számú opcionális eltolódást azonosítottunk (összesen 83-at). Ez is feltehetően abból fakad, hogy a vizsgált műfaj (az elemző típusú újságcikk) sajátosságai (ld. 2.3.1.) miatt a fordító tartózkodik az eredeti szövegtől való eltávolodástól. Az opcionális eltolódásokat alaposabban megvizsgálva a következő tendenciák rajzolódnak ki:

- (a) A fordító a forrásnyelvi szövegben nem szereplő **információt told be** a célnyelven, azaz explicitál (*what route the South Stream would traverse, In terms of the agreement, to the Constitutional Court for preliminary constitutional review, The planned South Stream gas pipeline and Hungary*). Ezt azonban nem tekinthetjük az explicitációs hipotézis bizonyításának, mivel a korpuszban számos olyan példa is található, ahol a fordító a forrásszövegben megtalálható információt hagy ki a célnyelvi szövegből, és ez által implicitál (*as opposed to the Ø [Hungarian] government, the „chosen successor” of Ø [President] Vladimir Putin*).
- (b) Az összes opcionális lexikai eltolódás közel felében (40 esetben) jelentős **diskurzusfunkciót betöltő mondatban** fordulnak elő eltolódások (21 esetben bevezetőben, azaz az 1. vagy a 2. mondatban, 19 esetben a záró mondatban). Bár több esetben explicitáló/kifejtő eltolódásról van szó (pl. (17)-es példa), sokszor ennek ellenkezőjével, implicitációval/kihagyással is találkozhatunk (pl. (18)-as példa):
(17) 2. Az elfogadott – de ki nem hirdetett, azaz érvényben nem lévő – törvényt a kihirdetésre hivatott köztársasági elnök előzetes alkotmányossági vizsgálat tárgyává tette.	2. Empowered with signing and publishing <i>the Act</i>, the President of the Republic instead referred the <i>legislation</i>, having been adopted but not yet signed and therefore not yet in force, to the Constitutional Court for preliminary constitutional review.

(02M szöveg, cím: A „Lex Szász” ismételt megszavazása az Országgyűlésben)

(02A szöveg, cím: The repeated adoption of “Lex Szász” by Parliament)

- (18) 8. Az érdeklődés érthető: ismert készletei alapján Türkmenisztán a világ 3-4. legnagyobb földgázkészletével rendelkező *országa*, amelynek politikája nagy mértékben kihat a környező országok, egyben az egész világ energiabiztonságára.

8. Their interest is understandable: in view of its known resources, Turkmenistan is the 3rd-4th largest \emptyset in the world in terms of natural gas reserves and thus its political system to a large degree affects the neighbouring countries, as well as the energy security of the whole world.

(12M szöveg, cím: A Türkmenbasi halála utáni politikai helyzet)

(12A szöveg, cím: The political situation after the death of Turkmenbashi)

- (c) Az **eseménystruktúra** komponensei közül főként a cselekmény komponensben (47) található eltoldás, de előfordultak eltolódások a szereplők leírásában (29), a helyszín bemutatásában (6), valamint egy esetben a kommentár megfogalmazásában is. A tulajdonítás, a háttér és az utóesemény komponensekben nem találtunk opcionális eltoldást.

A fentieket az alábbi példák illusztrálják:

- (19) 5. Az előkészületben lévő nagy európai gázvezeték-vállalkozásokkal – így például a projektcéggel és nyomvonnalal évek óta rendelkező Nabuccóval – szemben például továbbra sem tudni, \emptyset pontosan merre is halad majd és mely országok részesülnének a rajta szállított korlátozott gázmenyiségből.

5. In contrast to the large European gas pipeline-projects under consideration, notably, the Nabucco, which established project-management companies and specified a defined route some time ago, it is still not known precisely as to what route the *South Stream* would traverse, or which countries would benefit from the limited gas supply it is designed to transport.

(13M szöveg, cím: A Déli Áramlat gázvezeték terve)

(13A szöveg, cím: The planned South Stream gas pipeline and Hungary)

A (19)-es példában olyan eltolódást látunk, amelyet nem a nyelvek különbözősége motivál, hanem a fordító egyéni döntésének eredménye. A fordító a példában beilleszti a *South Stream* kifejezést ott, ahol az a forrásnyelvi szövegben nem szerepelt, ezáltal explicitál, és megkönnyíti az olvasó számára a feldolgozást.

Az opcionális eltolódások vizsgálatakor két esetben jelentésetolódásra is találunk példát. Mindkettőnél a fordító szóismétlést kívánt elkerülni, ahogy például a (20)-as példában is látható, az ismétlődő *szerepvállalás* kifejezést a

contingent (kontingens) megoldással helyettesíti a célnyelven, ezáltal azonban módosítja a szöveg eredeti jelentését.

- (20) 10. Az elkövetkező hónapokban a NATO missziója keretében végzett afganisztáni magyar katonai **szerepvállalás** jellegében is jelentős változás következik be.
(20M szöveg, cím: A magyar katonai szerepvállalás)

10. There will be considerable qualitative changes in the role of the NATO-bound Hungarian military **contingent** in Afghanistan in the next few months.
(20A szöveg, cím: The Hungarian military role)

Összefoglalásul megállapíthatjuk, hogy a lexikai kohéziós eszközök tekintetében a korpuszban nem igazolható sem az ismétléskerülési hipotézis, sem az explicitációra vonatkozó feltevés. Bár mindkét jelenségre számos példát találunk a szövegekben, jelentős számú ellenpélda is kimutatható. Az opcionális eltolódások vonatkozásában is kiemelendő, hogy bár ezek az eltolódások sokszor explicitálják, azaz jobban kifejtik az adott szövegrészt, és ezáltal könnyítik az olvasó számára a feldolgozást, több esetben éppen ellenkezőleg, implicitálnak, és a forrásszövegben meglévő információkat hagynak ki a célnyelvi szövegből. Érdekes, hogy e szempontból nem mutattak különbséget a jelentős diskurzusfunkciót betöltő mondatokban szereplő eltolódások és a szövegek/az eseménystruktúra más pontján található eltolódások sem. Az opcionális eltolódások ugyanakkor két esetben jelentéseltolódással jártak: bár a fordítások nem tértek el nagymértékben a forrásszövegtől, bizonyos mértékben módosították annak jelentését.

5. Összegzés

E kutatás a szövegkohéziós eszközök célnyelvi megfeleltetését vizsgálta a magyar–angol nyelvpár vonatkozásában a fordítás egy speciális formájában: a sajtófordításban. A korpusz kvantitatív és kvalitatív elemzése alapján megállapítható, hogy bár a hírszövegek fordítása során keletkeznek bizonyos kohéziós eltolódások, a forrás- és a célnyelvi szövegek között a különbség e tekintetben statisztikailag nem szignifikáns. Jóval érdekesebb eredményeket hozott az eltolódások mélyreható, kvalitatív elemzése, amely – a szubsztitúciós kötések és az ellipszis kivételével (melyek elemzésére a vizsgált műfaj nem szolgáltatott elegendő adatot) – mindegyik kohéziós eszköz esetében arra mutatott rá, hogy kohéziós eltolódás a fordítás során nem mennyiségi, hanem minőségi szempontból történik. A fordítások a kohéziós eszközök célnyelvi megfeleltetésében többé-kevésbé hűen követik a forrásszövegeket (a kohéziós eszközök száma jelentősen nem növekszik vagy csökken), minőségi változtatások azonban előfordulnak az alkalmazott kohéziós kötésekben: azok típusa vagy szövegbeli elhelyezkedése megváltozik. Következésképp mennyiségi szempontból a korpusz nem támasztja alá az explicitációs hipotézist. Az opcionális eltolódások elemzése ugyanakkor arra mutat, hogy ezek jellemzően az explicitáció

irányában hatnak, különösen a referencia és a lexikai kohézió célnyelvi megfeleltetése esetén: tovább konkretizálják, pontosítják a szöveget. A másik vizsgált fordítási univerzálét, az ismétléskerülési hipotézist azonban nem igazolja ez a korpusz. Érdekes továbbá az is, hogy az opcionális eltolódások dominánsan az eseménystruktúra – a hírszöveg tartalma szempontjából – kulcsfontosságú komponenseiben fordulnak elő, és ily módon befolyásolják, módosítják a hírszöveg tartalmát. Mindezek alapján elmondható, hogy a fordítás során keletkező eltolódások szoros összefüggésben állnak a vizsgált nyelvek rendszerbeli tulajdonságaival, valamint a fordításfajta (sajtófordítás) és az elemzett műfaj sajátosságaival.

Irodalom

- Baker, M. 1992. *In Other Words*. London: Routledge.
- Baker, M. 1993. Corpus linguistics and translation studies. Implications and applications. In: Baker, M., Francis, G., Rognini-Bonelli, E. (eds.) *Text and Technology*. Philadelphia, Amsterdam: John Benjamins. 233–243.
- Bakker, M., Koster, C., van Leuven-Zwart, K. 1998. Shifts of translation. In: Baker, M., Saldanha, G. (eds.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London and New York: Routledge. 226–231.
- Becher, V. 2011a. *Explicitation and implicitation in translation. A corpus-based study of English–German and German–English translations of business texts*. Doktori disszertáció. Hamburg: Universität Hamburg.
- Becher, V. 2011b. When and why do translators add connectives? A corpus-based study. *Target* Vol. 23. No. 1. 26–47.
- Bell, A. 1991. *The Language of News Media*. Oxford: Blackwell.
- Bell, A. 1998. The discourse structure of news stories. In: Bell, A., Garrett, P. (eds.) *Approaches to Media Discourse*. Oxford: Blackwell. 64–104.
- Bielsa, E. 2007. Translation in global news agencies. *Target* Vol. 19. No. 1. 135–155.
- Bielsa, E., Bassnett, S. 2009. *Translation in Global News*. London: Routledge.
- Blum-Kulka, Sh. 1986. Shifts of cohesion and coherence in translation. In: House, J., Blum-Kulka, Sh. (eds.) *Interlingual and Intercultural Communication: Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. Tübingen: Gunter Narr. 17–35.
- Englund Dimitrova, B. 2005. *Expertise and Explicitation in the Translation Process*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Enkvist, N. E. 1990. Seven problems in the study of coherence and interpretability. In: Connor, U., Johns, A. M. (eds.) *Coherence in Writing: Research and Pedagogical Perspectives*. Washington, DC: TESOL. 9–28.
- É. Kiss K., Kiefer F. (szerk.) 1999. *Új magyar nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Fawcett, P. 1997. *Translation and Language. Linguistic Theories Explained*. Manchester: St. Jerome.
- Gottlieb, H. 2010. Multilingual translation vs. English-fits-all in South African media. *Across Languages and Cultures* Vol. 11. No. 2. 189–216.
- Halliday, M.A.K., Hasan, R. 1976. *Cohesion in English*. London: Longman.
- Halliday, M.A.K. 1985. *Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M.A.K., Matthiessen, C.M.I.M. 2004. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.

- Hasan, R. 1984. Coherence and cohesive harmony. In: Flood, J. (ed.) *Understanding Reading Comprehension*. Delaware: International Reading Association. 181–219.
- Heltai P. 2003. Az explicitáció egyes kérdései angol–magyar szakfordításban. In: Feketéné Silye M. (szerk.) *Porta Lingua: Szaknyelvoktatásunk az EU kapujában*. Debrecen: DE ATC. 173–198.
- Heltai P. 2005. Explicitation, redundancy, ellipsis and translation In: Károly K., Fóris Á. (eds.) *New Trends in Translation Studies*. Budapest: Akadémia Kiadó. 45–74.
- Heltai P., Juhász G. 2002. A névmások fordításának kérdései angol–magyar és magyar–angol fordításokban. *Fordítástudomány* 4. évf. 2. szám. 46–62.
- Hoey, M. 1991. *Patterns of Lexis in Text*. Oxford: Oxford University Press.
- Holland, R. 2006. Language(s) in the global news: Translation, audience design and discourse (mis)interpretation. *Target* Vol. 18. No. 2. 229–259.
- Jenei G. 2006. A referencia fordításának kérdései angol–magyar és angol–spanyol fordításokban. *Fordítástudomány* 8. évf. 1. szám. 27–45.
- Károly K. 2002. *Lexical Repetition in Text*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Károly K. 2010. Az ismétlésről a fordítási univerzálék tükrében. Lexikai ismétlés-eltolódások a magyar–angol fordításban. *Magyar Nyelvőr* 106. évf. 3. szám. 322–338.
- Károly K., Árvay A., Edwards M., Fekete H., Kolláth K., Tankó Gy. 2000. A szövegkohézió mérése a vizsgafordítások értékelésében. *Fordítástudomány* 2. évf. 2. szám. 36–63.
- Klaudy K. 1987. Fordítás és aktuális tagolás. *Nyelvtudományi Értekezések* 123. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klaudy K., Károly K. 2000. The text-organizing function of lexical repetition in translation. In: Olohan, M. (szerk.) *Intercultural Faultlines. Research Models in Translation Studies I.: Textual and Cognitive Aspects*. Manchester: St. Jerome. 143–160.
- Klaudy K., Károly K. 2005. Implication in translation: Empirical evidence for operational asymmetry in translation, *Across Languages and Cultures* Vol. 6. No. 1. 13–28.
- Klaudy K. 2006. Szövegszintű műveletek a fordításban. In: Galgóczy L., Vass L. (szerk.) *A mondat kaland. Hetven tanulmány Békési Imre 70. születésnapjára*. Szeged: JGYTF Kiadó. 204–211.
- Kocsány P. 1995. Műhelytanulmány az “ő” névmásról. *Magyar Nyelvőr* 1995: 285–293.
- Makkos A. 2010. Szöveggrammatikai eszközök fordítása és alkalmazása nyelvvizsgálók fordításaiban. *Fordítástudomány* 12. évf. 2. szám. 96–121.
- Pléh Cs. 1998. *A mondatmegértés a magyar nyelvben*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Polo, J. F. 1995. Some discorsal aspects in the translation of popular science texts from English into Spanish. In: Wårwik, B., Tanskanen, S-K., Hiltunen, R. (szerk.) *Organization in Discourse. Proceedings from the Turku Conference. Anglicana Turkuensia* 14. Turku: University of Turku. 257–264.
- Pym, A, 2005. Explaining explicitation In: Károly, K., Fóris, Á. (szerk.) *New Trends in Translation Studies*. Budapest: Akadémia Kiadó. 29–43.
- Reiss, K. 2000. *Translation Criticism – The Potentials and Limitations*. Manchester: St. Jerome.
- Rogers, M. 1997. Synonymy and equivalence in special-language texts. In: Trosborg, A. (ed.) *Text Typology and Translation*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 217–246.
- Shlesinger, Miriam 1995. Shifts in cohesion in simultaneous interpreting. *The Translator* Vol. 1. No. 2. 193–214.

- Svindland, A. S. 1995. Originals and translations. The case of coordination. In: Wärwik, B., Tanskanen, S-K., Hiltunen, R. (eds.) *Organization in Discourse. Proceedings from the Turku Conference. Anglicana Turkuensia* 14. Turku: University of Turku. 509–518.
- Sziksainé Nagy I. 1999. *Leíró magyar szövegtan*. Budapest: Osiris.
- Tolcsvai Nagy G. 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Toury, G. 1980. *In search of a theory of translation*. Tel Aviv University, Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- Toury, G. 1986. Monitoring discourse transfer: a test-case for a developmental model of translation. In: House, J., Blum-Kulka, Sh. (eds.) *Interlingual and Intercultural Communication. Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 79–95.
- Valdeón, R. A. 2005. The “translated” Spanish service of the BBC. *Across Languages and Cultures* Vol. 6. No. 2. szám. 195–220.
- Vehmas-Lehto, I. 1989. *Quasi-correctness. A Critical Study of Finnish Translations of Russian Journalistic Texts*. Helsinki: Neuvostoliittoinstituuti.
- Vinay, J. P., Darbelnet, J. 1995. *Comparative stylistics of French and English. A methodology for translation*. Amsterdam: John Benjamins. Translated by J. C. Sager & M. J. Hamel.

Melléklet

A 16-os kódszámú szöveg első két mondatához kapcsolódó lexikai kohéziós elemzés részletei

16H	S.No.	Kohéziós eszköz	Típus	Antecedens (S.No.)
	(1)	<i>amerikai</i>	REP	<i>amerikai</i> (0)
	(1)	<i>telepítéséről</i>	REP	<i>telepítése</i> (0)
	(1)	<i>telepítésének</i>	REP	<i>telepítése</i> (0)
	(2)	<i>Európában</i>	REP	<i>Európában</i> (1)
	(2)	<i>amerikai</i>	REP	<i>amerikai</i> (1)
	(1)	<i>radarállomás</i>	MER	<i>rakétavédelmi rendszer</i> (0)
	(1)	<i>védelmi ... eszköz</i>	MER	<i>rakétavédelmi rendszer</i> (0)
	(2)	<i>Moszkvából</i>	MER	<i>Oroszországban</i> (1)
	(2)	<i>Európában</i>	MER	<i>Csehország</i> (1)
	(2)	<i>Európában</i>	MER	<i>Lengyelország</i> (1)
	(2)	<i>orosz</i>	HIPO	<i>amerikai</i> (1)

16E	S.No.	Kohéziós eszköz	Típus	Antecedens (S.No.)
	(1)	<i>deployment</i>	REP	<i>deployment</i> (0)
	(1)	<i>deployment</i>	REP	<i>deployment</i> (0)
	(2)	<i>Europe</i>	REP	<i>Europe</i> (1)
	(2)	<i>American</i>	REP	<i>American</i> (0)
	(1)	<i>radar station</i>	MER	<i>missile defence system</i> (0)
	(1)	<i>10 ground-based</i>	MER	<i>missile defence system</i> (0)
	(2)	<i>Moscow</i>	MER	<i>Russia</i> (1)
	(2)	<i>Europe</i>	MER	<i>Czech Republic</i> (1)
	(2)	<i>Europe</i>	MER	<i>Poland</i> (1)
	(2)	<i>Russian</i>	HIPO	<i>American</i> (0)

Jelölések: H=magyar nyelvű szöveg; E=angol fordítás; S.No.=mondat száma, amelyben a kohéziós elem szerepel; REP=ismétlés, MER=meronímia, HIPO=hiponímia.

Jegyzetek

- ¹ Kohézió, koherencia, szándékoltóság, elfogadhatóság, hírérték, helyzetszerűség, intertextualitás.
- ² Az explicitáció olyan (tudatos vagy ösztönös) fordítási művelet, amely során a forrásnyelvben csupán implicit módon (beleértve) szereplő információ a célnyelvi szövegbe explicit módon (kifejtett formában) kerül bele (Vinay és Darbelnet 1995).
- ³ A referencia anaforikus és kataforikus működése révén az újraemlítés, s ily módon az ismétlés egy formája.
- ⁴ A kutatást az OTKA (K83243) és a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta.
- ⁵ Halliday és Hasan említett munkái részletesen tárgyalják a kohéziós eszközök jellemzőit, valamint azt, hogy az egyes altípusok (pl. a referencián belül a határozott névelő) mikor tekinthetők kohézívnek. Itt a terjedelmi korlátok miatt a kohéziós eszközök legfontosabb tulajdonságait foglaljuk össze és illusztrációként megemlítünk rájuk néhány példát.
- ⁶ Pl.: I would never have believed *it*. *They have accepted the whole scheme*. (=katafora); *John* threw a party. *He* invited me. (=anafora)
- ⁷ Pl.: My *axe* is too blunt. I must get a sharper *one*. (=névszói helyettesítés); You think Joan already *knows*? – I think everybody *does*. (=igei helyettesítés); Is there going to be an earthquake? – It says *so*. (=mondathelyettesítés)
- ⁸ Pl.: Which last longer, the curved rods or the straight rods? The straight are less likely to break. (=névszói ellipsis); Have you been swimming? Yes, I have. (=igei ellipsis); What was the Duke going to do? Plant a row of poplars in the park. (=mondatellipsis)
- ⁹ A kohéziós eszközök együttes vizsgálatára korábban Károly és munkatársai (2000), valamint Makkos (2010) vállalkoztak a magyar és az angol nyelvpár vonatkozásában.

E munkák azonban a jelenséget a nyelvi mérésben (nyelvvizsgafordítások) tanulmányozták, amelyet a „profi” fordítástól eltérő normák vezérelnek, így eredményeik nem vagy csak korlátozottan vethetők össze a hivatásos fordítók munkáin végzett elemzések eredményeivel.

- ¹⁰ Az idézet eredeti szövege: „[t]he news translator is, maybe because of the nature of the medium in which she writes, a recreator, a writer, limited by the idea she has to recreate and by the journalistic genre in which her translation has to be done.”
- ¹¹ A két nyelv közötti különbségekből fakadó kérdésekben, illetve a magyar szövegek elemzése során felmerülő problémákkal kapcsolatban Tolcsvai Nagy (2001) és Szikszainé Nagy (1999) munkáit tekintettük irányadónak.
- ¹² Pym (2005: 34) szerint az explicitáció mögött elsősorban a kockázatkerülés motívációja áll (pl. a fordító elveszít egy megrendelést, nem fizetik ki, stb.). Kockázatnak tekint minden olyat, ami korlátozza a kommunikációs partnerek között az együttműködést.
- ¹³ Azokat a kötőszókat azonosítottuk mint grammatikai kohéziós eszközöket, amelyek két önálló mondat között teremtettek kapcsolatot (Halliday és Hasan 1976: 232). Így ha a fordító mondatok felbontása vagy összevonása mellett döntött, döntése hatással lehetett a szövegben előforduló kötőszós összekapcsolások számára is.
- ¹⁴ A logikai kapcsolatokat Tolcsvai Nagy (2001: 265) a következőképpen osztályozza: kapcsolatos (*és, még, sőt, is*); ellentétes (megszorító: *de, ám, mégis*; szembeállító: *azonban, ellenben, viszont*; kizáró: *nem, hanem*); választó (*vagy, akár*); magyarázó (okadó: *ugyanis, hiszen, mert*); kifejtő: (*azaz, vagyis, például*); következtető (*tehát, ezért, így*).
- ¹⁵ Korpuszunkban nem található példa referenciális behelyettesítésre (ld. 4.2. Referencia).